

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR SOCIOLOGI OCH ARBETSVETENSKAP

Examensarbete för Master i kriminologi, 30 hp

Humanistiskt förankrade förhållningssätt gentemot unga i kriminalvården

Emelie Nyström

Handledare: Sven-Åke Lindgren

Höstterminen 2014

Abstract

Title: Humanistiskt förankrade förhållningssätt gentemot unga i Kriminalvården

Author: Emelie Nyström

Supervisor: Sven-Åke Lindgren

Examiner: Oskar Engdahl

Type of thesis: Master thesis in Criminology, 30 higher education credits

Date: 2014-10-01

Aims and objectives: This thesis aims to penetrate the humanistic approaches toward young inmates in correctional treatment within Swedish Kriminalvården in order to describe these approaches and also the potential conflicts in fulfilling them. The humanistic approaches are examined from concepts such as view of man, ethics, integrity and treatment. The objective is to gain knowledge of the day-to-day practice or actualization of these approaches.

Method and data: The scientific approach is qualitative based on the openness this approach offers and the level of openness required by the primary aims of the thesis. Primary data was collected using the thematic open interview format in eight individual interviews. Secondary data was collected through document analysis of various publications and statements.

Results: The study shows that view of man within Kriminalvården is humanistic with regards to individual adaption of treatment and that treatment is driven by self-motivation. Constraints of the prison system sometimes hinder this. The study also shows fragility in managing ethical issues. The ethical directive of Kriminalvården does not express approaches to such issues, these ethics are based on the judgement of each prison worker. Integrity infringement is minimized by allowed space and self-motivated participation but other obligations of the prison system sometimes interferes. Exercised treatment methods such as CBT have firm ties to humanistic values, but development and evaluation of methods are often based on a quantified and objectified view of man.

Key words: Correctional treatment, juvenile convicts, view of man, ethics, humanism

Innehåll

1. INTRODUKTION	3
2. BAKGRUND	3
3. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	5
4. TIDIGARE FORSKNING	5
4.1 STRAFFSYSTEMETS UTFORMNING OCH KONFLIKTER	6
4.2 SCANDINAVIAN EXCEPTIONALISM.....	7
4.3 UNGA LAGÖVERTRÄDARE	8
5. METOD OCH MATERIAL	10
5.1 FORSKNINGSSTRATEGI OCH FORSKNINGSANSATS.....	10
5.2 FORSKNINGSDESIGN	10
5.3 KODNING OCH ANALYS	12
5.4 FORSKNINGSETIK OCH METODREFLEKTIONER.....	12
6. TEORI	13
6.1 MÄNNISKOSYN.....	14
6.2 HUMANISM	15
6.3 ETIK OCH VÄRDEGRUND	15
6.4 MORAL OCH INTEGRITET	17
6.5 BEHANDLING	19
6.6 KRIMINALVÅRDSARBETETS KOMPLEXITET	21
7. RESULTAT OCH ANALYS	22
7.1 ETIK OCH VÄRDEGRUND	22
7.2 INDIVIDANPASSNING OCH INTEGRITET	25
7.3 ÅTGÄRDER OCH PROGRAMVERKSAMHET.....	28
7.4 KRIMINALVÅRDENS KOMPLEXA ARBETSUPPGIFTER	31
7.5 TEKNOKRATISK MÄNNISKOSYN.....	34
8. SLUTSATS	36
9. AVSLUTANDE DISKUSSION	37
10. REFERENSER	38
BÖCKER OCH ARTIKLAR.....	38
RAPPORTER OCH DOKUMENT.....	41

1. Introduktion

Att beröva en människa sin frihet är idag vårt samhälles kraftfullaste maktutövning. Det är även ett oerhört ingrepp i en människas liv. Samtidigt är det idag ett vedertaget ställningstagande att de bästa kriminalvårdsåtgärder är de som ger mest nytta för människa och samhälle och minst skada för människa och samhälle. Även om åtgärderna är ett resultat av samhällets behov av kontroll är hänsynen till individen ett resultat av samhällets humanisering i synen på kriminella. Det finns dock en grundkonflikt i att både tillmötesgå behovet av kontroll och samtidigt värna om den kriminelles behov, mänskliga värden och rättigheter. Denna konflikt får antas vara ständigt närvarande och belyser därför en väldig komplexitet i företeelsen kriminalvårdsarbete. I samhället återspeglas konflikten i att det finns väldigt olika åsikter om syftet med kriminalvård. I kriminalvårdsdebatten återspeglas konflikten i grundläggande frågeställningar om det går att frihetsberöva utan att kränka den individuella integriteten, om det går att förändra i en miljö präglad av det som ska förändras och om det går att behandla när den behandlade inte vill bli behandlad. I kriminalvårdsarbetet förmodas konflikten uppstå dagligen i form av kompromisser mellan att kontrollera och att tillåta frihet. Det verkar på samtliga dessa nivåer handla om människosyn och etiska förhållningssätt till humanism inom kriminalvård och behandling av kriminella.

2. Bakgrund

Den klassiska straffideologin växte fram under 1800-talet och förespråkade att människors handlande skulle regleras i så liten uträkning som möjligt. Det skulle finnas ett samband mellan lagöverträdelsen och straffet, vilket tydligt specificerades och bestämdes av brottets svårighetsgrad (Persson, 1979:180). Den klassiska straffrätten byggde på en rad principer. Likhetsprincipen innebar att oavsett vem som begått en handling så skulle bestraffningen vara lika för alla. Proportionalitetsprincipen innebar att straffet skulle stå i proportion till den skada som vållats. Legalitetsprincipen innebar inget straff utan grund i lag. Utgångspunkten var att individen ansvarade för sina egna handlingar (Lenke, 2009). Allmänpreventionen och individualpreventionen var huvudsyftet med strafflagstiftningen. Allmänpreventionen innebar att bestraffningen av kriminella skulle avhålla andra människor från kriminalitet. Det handlade således om avskräckning och moralbildning. Individualprevention syftade till avskräckning för den som inte behövde förbättring, förbättring av den som behövde förbättras och oskadliggörande av den som inte kunde förbättras. ”Förbättring” har sedermera fått ge vika för ”behandling” som härstammar ifrån den positivistiska synen på människan (Jareborg & Zila, 2008: 82ff). Under det senaste århundradet har individualpreventionen dominerat strafflagstiftningen, särskilt behandlingsideologiska angreppssätt har varit populära (Lenke, 2009:233f). Behandling utgår ifrån de medicinska och psykologiska områdena och innebär, åtminstone i dess mest långtgående definition, att behandlingen av lagöverträdaren påminner om behandlingen av de sjuka. Behandlingsdiskursen var som starkast under perioden 1940-1975 när behandling inom straffsystemet praktiskt taget sågs som den enda legitima metoden att förebygga brott (Nilsson, 2013a). 1965 trädde brottsbalken i kraft med målet att återanpassa brottslingar till samhället. Detta skapade debatt. Kritikerna hävdade att verklighetens

kriminalvård inte fullbordade lagtextens mål och att behandlingen var påtvingad och ineffektiv. 1966 bildades KRUM (Riksförbundet i Sverige för kriminalvårdens humanisering), och dess grundare bestod bl.a. av socialarbetare, jurister, journalister och före detta fångar. KRUM kritiserade inledningsvis systemet utifrån behandlingsideologins premisser, men i början av 1970-talet formulerade föreningen krav på att den individualpreventiva grunden för straffsystemet helt måste överges (Tham, 1989). Den humanistiska inriktningen förespråkade en kriminalvård med respekt för människovärde, i övertygelsen att detta var den enda utgångspunkten för att realisera minskad brottslighet (Hjalmarson, 1989). Efter den utpräglade kritiken gällande individualprevention fick den klassiska skolans principer en återgång i form av nyklassicism under mitten av 70-talet och tyngdpunkten lades på allmänprevention istället för individualprevention och straffideologin utgick inte längre ifrån social styrning (Lenke, 2009). Proportionalitetsprincipen sågs som straffbestämningens grundläggande ideologi och rättvis proportionalitet mellan brott och straff skulle eftersträvas (Jareborg & Zila, 2008:64f). Behandlingsperspektivet har idag åter fått stort utrymme när det kommer till verkställighetsstadiet, innehållet i verkställigheten ska utvecklas och utformas så att den blir mer återfallsförebyggande. De negativa effekterna av en fängelsevistelse skall motverkas genom bl.a. påverkningsprogram, arbete och utbildning (Ekbom et al., 2011). Det finns idag inslag av flera straffideologier inom straffsystemet som vilar på begrepp som legalitet, lika inför lagen, proportionalitet och humanitet (Jareborg & Zila, 2008: 97). Humanitet inom straffideologi avser förhållningar till respekt, medkänsla och tolerans. Utgångspunkten är att alla människor trots sina olikheter är värdefulla och förtjänar lika respekt. Respektfull bestraffning av en människa innebär att människovärdet respekteras vilket förutsätter att skuldprincipen tillåts gälla. I annat fall ses inte människan som ansvarig för sina gärningar, utan snarare som en individ som inte har ett självbestämmande och som behöver hanteras i ett system. Humanitet förefaller främst vara en princip som kompletterar de andra straffideologierna och klassas således inte helt som en egen straffideologi. En grund i detta är ansvarsförmågan, vilket bland annat medför att unga lagöverträdare möts med mildrare straff då deras ansvarsförmåga ses som lägre än vuxnas (Jareborg & Zila, 2008:90ff).

Sättet att betrakta unga lagöverträdare förändrades i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet. Diskussionen hade tidigare fokuserat på frågan om unga lagöverträdare skulle behandlas som vuxna, men kom nu att förskjutas till en diskussion om vad som var det bästa för den unge när det gäller dennes anpassning till samhället. Tankegångar framfördes om samhällets skyldighet att tillgodose varje barns rätt till uppfostran och vård. Påföljderna för unga lagöverträdare utgick främst ifrån den sociologiska skolan vars syfte var att bekämpa brottsligheten som ett socialt fenomen och inte att vedergälla brottet (Nordlöf, 1991: 3-11). Att unga människor inte rimligen kunde förväntas ha full förståelse för de värden som ansågs grundläggande och normativa för samhället var en grundprincip i utformningen av straffrätten och dess påföljder avseende unga lagöverträdare. Detta reglerades därför med särskilda bestämmelser vid brottsbalkens införande 1965 (Jareborg & Zila, 2008:147). Särbehandling sker i en mildrande riktning och straffrättsliga åtgärder mot unga människor ska anpassas till den unges brist på mognad, begränsade erfarenheter och särskilda förhållanden. Särbehandlingen innefattar också verkställigheten av påföljderna och påverkar således kriminalvårdsinsatserna (Eriksson, 2011; Jareborg & Zila, 2008:148). Undersökningar visar att kontakten som unga har med rättssystemets frihetsberövande påföljder ökar risken för återfall, precis som för andra målgrupper.

Det är främst de olika institutionaliseringseffekterna som anges som förklaring (Eriksson, 2011, Ekblom et al., 1999: 76). Detta indikerar kriminalvårdens vikt i återfallsförebyggandet. Frihetsberövande utgör en särskild påfrestning för målgruppen och därför betonas vikten av anpassad vård och behandling. Det anses inte tillräckligt att fokusera på den brottsliga gärningen, utan förhållningssättet måste utgå ifrån den unges hela situation (Eriksson, 2011, Jareborg & Zila, 2008:147f). Kriminalvården arbetar nu med ett regeringsuppdrag avseende särskilda satsningar på åtgärder menade att stärka det återfallsförebyggande arbetet för unga under verkställighetstiden. Syftet är att unga dömda efter verkställningstiden ska vara bättre rustade för ett liv utan kriminalitet och missbruk, ett syfte som är förenligt med samtliga klientgrupper inom Kriminalvården (Wallgren, 2013a, Nylén, 2007). Regeringsuppdraget har resulterat i ett nytt förhållningssätt gentemot unga klienter i Kriminalvården (Wallgren, 2013a). Eftersom unga döms till kortare straff än vuxna menar Kriminalvården att det är viktigt att strafftiden används så effektivt som möjligt för att verka återfallsförebyggande, även under häktningstiden. En ökad kompetens hos personalen som arbetar med unga klienter skall prioriteras genom bl.a. utbildningsinsatser, fler psykologer och specialpedagoger. Kriminalvården önskar även utökad kunskap inom specialpedagogik för att kunna tillgodose de särskilda svårigheter som unga klienter vanligen har i skolan (Kriminalvården, 2014).

3. Syfte och frågeställning

Den allmänna riktningen för kriminalvårdens utveckling det senaste seklet talar på flera plan för en humanisering, inte minst avseende unga klienter. Vid sidan av en humanisering inom kriminalpolitiken och lagstiftningen verkar det även gälla inom kriminalvårdsarbetet, genom förändrade principer och förhållningssätt. Mot denna bakgrund uppstår intressanta frågeställningar kring hur denna humanisering egentligen realiserar och upplevs inom kriminalvården.

Huvudfrågeställningen i denna uppsats söker därför svar på vilka humanistiska inslag som finns i Kriminalvårdens förhållningssätt till unga klienter och vilka eventuella hinder som kan föreligga. Denna huvudfrågeställning kan brytas ner ytterligare och behandla förhållningssätt till människosyn, etik, integritet och behandling. Syftet med denna frågeställning är att konkretisera hur de humanistiska förhållningssätten praktiserar i kriminalvårdsarbetet.

4. Tidigare forskning

I detta avsnitt ges en kortfattad översikt av straffsystemets utformning och dess syften samt tidigare forskning som belyser de konflikter och inkonsekvenser som präglar dessa syften. Avsnittet betraktar även aspekter av nordisk kriminalvård eftersom denna vid flera internationella jämförelser intagit en utpräglad humanistisk särställning. En historisk tillbakablick på samhällets och kriminalvårdens förhållningssätt till unga lagöverträdare återges också för att beskriva förhållningssättens förändring.

4.1 Straffsystemets utformning och konflikter

Kriminalpolitiken formar vårt regelsystem genom reformer av olika slag och avgör därmed vad som skall anses kriminellt. Målet med Kriminalpolitiken är att minska brottsligheten, öka människors trygghet samt att lagöverträdarna inte skall utsättas för mer lidande än nödvändigt (Ekbom et al 1999: kap 7; von Hofer, 1989). Kriminalpolitiken styr kontrollapparaten, vars uppgift är att övervaka så att allmänheten följer de uppsatta lagarna och slutligen överlämna till kriminalvård i de fall de överträds. Kriminalpolitiken formas inte enbart hos den styrande makten utan påverkas också av andra intressen som exempelvis massmedia, allmänhet, ideologier och forskning. Dessa gemensamma lagar och regler ger upphov till en viss inskränkning av den personliga friheten hos allmänheten, då den är till för att hindra oss ifrån att begå vissa handlingar som för tiden anses kriminella (Ekbom et al 1999: kap 7). Fängelsereformerna kan främst sägas behandla tre element. Ett element handlar om moralisk idealism, vilket innebär att åtgärder ska syfta till rehabilitering eller habilitering, dvs. att förändra den enskilde eller att neutralisera det beteende som skadar andra och denne själv. Den andra delen består i att tillgodose samhällets behov av kontroll och här inkluderas bl.a. ambitionen om effektivare brottsbekämpning. Det sista elementet är att tillgodose de straffrättsliga institutionerna, vilket främst berör institutionernas behov av effektivisering och kontroll. Dessa element kan uppträda med olika kraft och kan även stå emot varandra, men arbetet att få dessa att gå ihop på ett önskvärt sätt är en stor del av kriminalvårdsarbetet (Nilsson, 2013b: kap 1). Reformerna har alltså effekt på straffsystemets utförande och därmed den verksamhet som kan bedrivas inom dess ramar.

Kritiker menar att verksamheter inom straffsystemet kan sägas sträva i två motsatta ideologiska riktningar, där rehabiliteringsideologin är den som förespråkar humanitet och handlar om rehabiliterande integreringsstrategier och skadereducerande arbete. Inom rehabiliteringsideologin går det att urskilja två principer som ger uttryck för två olika typer av människosyn, rehabiliteringsideologin är endera systemanpassad (objektperspektiv) eller personligt anpassad (subjektperspektiv). Den andra ideologiska riktningen är emot straffideologin, som handlar om de kontroll- och säkerhetsinsatser som inkluderas i ett fängelsesystem. Det går att säga att det finns en konflikt mellan rehabiliteringsideologi och straffideologi. Detta eftersom hänsyn måste tas både till den stora skalan med systemorienterade frågor (objektperspektiv) men även de personorienterade frågorna (subjektperspektiv) (Hammerlin, 2006). I fängelsesystemet har säkerheten alltid högsta prioritet och säkerhetsproblem löses i regel genom åtgärder bottnade i en straffideologisk grund. Av denna anledning menar kritiker att det är de rehabiliteringsideologiska åtgärderna som alltid får ge vika (Hammerlin, 2008a; Mathiesen, 1987). Mathiesen (1987:255) menar att denna systematiska strävan i den ena riktningen inte heller ifrågasätts på ett grundläggande ideologiskt plan. Utan fortlöper i samma riktning utan en kritik till vilka effekter och bieffekter det egentligen ger. Som t.ex. att rehabiliteringsideologiska förhållningssätt som normaliseringsprocesser med minsta möjliga ingripande försvåras av denna straffideologiska strävan. Om målen för båda ideologiska inriktningar är en nödvändighet för ett fängelsesystem samtidigt som de står i omedelbar konflikt till varandra ifrågasätter Mathiesen (1987) om de alls går att förena, och till syvende och sist om existensen av fängelsesystemet i denna form överhuvudtaget går att rättfärdiga.

Effekten av de rehabiliteringsideologiska förhållningssätten har traditionellt varit svåra att mäta vilket under 1970 och 80-talet resulterade i en defaitistisk inställning att ingenting fungerar, "Nothing works", eftersom forskningen inte kunde visa på att behandling gav några effekter i positiv riktning. Detta kom sedermera att förändras när åtgärder individualiserades under övertygelsen att rätt behandling till rätt klient kan fungera, "What works". Åtgärderna skulle nu matchas mot återfallsrisk, behov och mottaglighet (Krantz, 2012, Andrew & Bonta, 2010). Nilsson (2003) menar att den senaste fängelsereformen belastas med det logiska felet att ett smärtfritt fängelse skulle kunna konstrueras. Fenomenet fängelse bygger på en straffideologi och därmed inkluderas oundvikligen smärta (Nilsson, 2003, Hammerlin, 2010, Christie, 1982). Effekten av den skada och det lidande som åsamkas av fängelset har kommit i fokus under parollen "What hurts", vilket belyser vikten av att hitta och minimera detta lidande (Hammerlin, 2010). Ett av syftena med rättsystemets straffpåföljder är allmänprevention och straffpåföljder består därför till del av någon form av smärta (Christie 1982: 12f). Även om direkt kroppslig bestraffning har försvunnit, så är samhället sanktionerat att tilldela brottslingar smärta trots att detta i allmänhet skulle förkastas som inhumant. En effekt av dubbelbestraffning kan sägas uppstå eftersom människor som blir dömda till fängelse vanligen är i behov av vård eller social omsorg snarare än fängelse. Att tilldela dessa personer så mycket behandling som möjligt skulle kunna leda till ett förbättrat allmäntillstånd. Av denna anledning menar Christie (1982:23) att fängelserna förlorar en del av sin trovärdighet eftersom såväl behandling som allmänprevention handlar om att pina i syfte att skapa rädsla för fortsatt brottsligt beteende.

4.2 Scandinavian exceptionalism

Scandinavian exceptionalism är en beteckning som beskriver hur nordens länder präglas av humanare fängelseförhållanden i jämförelse med många andra länders hårdförare förhållningssätt. I beteckningen ingår inte bara den förhållandevis korta strafftiden utan också hur själva fängelsevistelsen utformas. Det viktigaste ställningstagandet inom Scandinavian exceptionalism är att det enbart är det tilldömda straffet som den intagne ska få sona för. Under fängelsevistelsen ska förhållandena därför efterlikna utsidan i så hög grad som möjligt, det ska inte ses som en del av straffet att bli ändamål för förnedrande behandling vid sidan av det tilldömda straffet. De intagna har rösträtt, vilket också sticker ut och visar på ett ställningstagande att värna om intagnas samhälliga rättigheter (Pratt, 2008). Synen på ungdomar och straff är också utifrån en internationell jämförelse mer human, utgångspunkten är att ungdomar i så hög utsträckning som möjligt bör hållas ifrån Kriminalvården och i synnerhet när det kommer till fängelsestraff (Estada & Sarnecki, 2006). Länderna som inkluderas av begreppet är givetvis unika och med separat historia och identitet, men det sägs ändå gå att urskilja en särskild nordisk förhållning. Denna optimism återspeglades i den filosofiska övergången från välfärd till rättighetsbalanserade diskurser i synen på straff. De nordiska länderna är starkt statliga byråkratier med betydande självständighet och med en hög grad av självbestämmande utan politisk inblandning. Inom beteckningen belyses just dessa likheter och inte ländernas olikheter. Rötterna i Scandinavian exceptionalism sägs ligga i de jämlika kulturella värderingarna och de sociala strukturerna inom dessa samhällen. Solidariteten och de kunskapsformer och maktrelationer som utgör karakteristiska för dessa länder sades fungera som förebyggande barriärer. Straff- och fängelsepolitiken i länderna tog kraftigt avstånd ifrån den hårda amerikanska modellen, särskilt vid efterkrigstiden.

Länderna såg det som att straffet endast skulle bestå av förlust av frihet och verkställigheten av påföljderna skulle organiseras så att de innebar just förlusten av frihet. Inskränkningar av detta fick bara ske om de motiverades av att upprätthålla säkerheten och fängelseordningen. Förekomsten av kränkningar skulle hållas till ett minimum (Pratt, 2008, Nilsson, 2013b: kap 5).

4.3 Unga lagöverträdare

Redan under 1920-talet var det ett tydligt ställningstagande i Sverige att åtgärderna mot ungdomsbrottslingar bör separeras från åtgärder mot vuxna, år 1935 inkluderas även ungdomar mellan 18-21 år i detta lagrum. Ungdomsbrottslighet ansågs nu främst vara ett område som bör behandlas utanför Kriminalvården. Dock fanns redan då ungdomsfängelse för de som inte ansågs kunna behandlas på annat sätt. Ungdomsstraffen i fängelse var då inte tidsbestämt, utan grundades på de behov som den unga hade och inte på den gärning som begåtts. Sedan efterkrigstiden har dock de sociala reaktionerna på ungdomsbrott förändrats (Estada & Sarnecki, 2006). Begreppet ungdomsbrottslingen skapades först under decennierna efter andra världskriget, vilket innebar ett nytt objekt för disciplinering och en ny subjektform. Under 1930-, 1940- och 1950-talet inhämtades modeller för diagnosticering och behandling av avvikande ungdomar från medicin, psykiatri och klinisk psykologi (Nilsson, 2013b: 91ff). Under 1950- talet rådde en ganska optimistisk syn på chanserna att behandla ungdomsbrottslingar, det fanns då en förskjutning till att tänka i termer av behandling istället för straff. År 1965 infördes en ny strafflag som gav stort stöd till det tänkande som gynnade behandling. Ingripandet på unga människor skulle baseras på deras personliga omständigheter. Ungdomsfängelserna blev nu tydligare och var främst riktade till individer mellan 18-20 år. Även nu var tiden i ungdomsfängelse ospecificerad (Estada & Sarnecki, 2006; Nilsson, 2013b:78).

Denna typ av behandlingsideologi mötte dock stark kritik. Kritiken låg i bristen på proportionalitet mellan brottet och dess konsekvenser. När konsekvenserna var fokuserade på individen och inte brottet öppnades dörren för orättvisa beslut. I slutet av 60- talet såg man att positiva effekter endast kunde förväntas om den som fick vård motiverades av behandlingen och motivationen ansågs förbättras om ungdomen kunde behandlas utanför institution. På 70-talet fanns därför en önskan att undvika institutionalisering av unga i så stor utsträckning som möjligt. 1980 avskaffades ungdomsfängelserna och de unga lagöverträdarna överlämnades istället till socialtjänsten. Placeringen av ungdomsbrottslingar baserades på frivilligt engagemang och ömsesidig förståelse, vilket skulle återspeglas i rättväsendets hantering av de unga lagöverträdarna. Särskilda ungdomshem upprättades och resonemanget bakom låg i att vården skulle ges närmare hemmet så att kontakten med familj och anhöriga skulle kunna upprätthållas och att kontinuiteten i behandlingen skulle bli lättare (Estada & Sarnecki, 2006, Nordlöf, 1991:143ff). Ett tydligt tecken på en attitydförändring gavs av kommissionen på fängelsestraff 1989. Nu var samhällets ingripande inte längre motiverat av ungdomens behov av vård, nu var det allvaret i den brottsliga handlingen som blev utgångspunkt i bestämmelsen av konsekvenserna. Jämlikhet inför lagen och proportionalitet ersatte frivilligt engagemang och ömsesidig förståelse som vägledande principer. För att tilldela ungdomar mellan 18-20 år ett fängelsestraff så krävdes dock fortfarande särskilda omständigheter (Estrada & Sarnecki, 2006).

En förändring av kriminellt beteende är inte den främsta orsaken till att det har skett en snabb ökning av antalet unga människor som registreras i det straffrättsliga systemet sedan 1980-talet. Ökningen är snarare ett resultat av en markant förändring i hur samhället reagerar på ungdomskriminalitet (Estrada & Sarnecki, 2006; jmf Sahlin, 2002). Den inre och yttre legitimiteten måste ta hänsyn till att åtgärderna uppfattas som rättvisa av samhället (Nilsson, 2013b:41). En ungdom med ett kriminellt beteende får en stämpel som kriminell vilket kan leda till att omgivningens bild internaliseras och bidrar till stigmatisering och utanförskap. Det kan leda till att avvikandet fortsätter och att de unga lagöverträdarna kan utveckla kriminella identiteter. Samhället har därför en betydande roll för de ungas fortsatta utveckling. Genom att individen bestraffas bekräftas det klandervärda i deras handlingar och hos dem själva. Detta kan leda till en negativ självuppfattning eller förstärkning av den negativa självuppfattningen, vilket i sin tur försvårar individens återinpassning och ökar sannolikheten för nya brott. Brottbelastade unga män som grupp kännetecknas av en större stigmatisering och sårbarhet än andra grupper. Det kan försvåra möjligheterna för gruppen i ett samhälle som präglas av hög konkurrens om bra utbildning, arbete och ekonomiska resurser. I en sådan samhällssituation är det viktigt att arbeta för integrerande och stödjande åtgärder som bryter exkluderingsprocesser för unga lagöverträdare. Idéerna om välfärd och mångfald kan ändå sägas bidra till en relativt hög tolerans och humanitet i Sverige mot det som avviker från normen. Dessa idéer anses vara viktiga i formuleringen av de åtgärder som skall användas för unga lagöverträdare. Relativt omfattande och långvarig kriminalitet krävs innan myndigheterna får ta till mer långtgående åtgärder, betoningen på behandling och inte bestraffning anses också vara mer humana (Estrada & Sarnecki, 2006).

Det har i samband med den nya ungdomssatsningen inrättats en ny definition av de som ska inkluderas av beteckningen ungdomar inom Kriminalvården. Med ung i Kriminalvården idag menas en person som skrivits in i häkte, anstalt eller frivård innan personen hunnit fylla 21 år. Personen ses därefter som ung under hela verkställningstiden, men dock inte längre än till den dagen klienten fyllt 24 år. Den tidigare definitionen av ungdom var upp till 21 år, vilket ansågs vara för definitivt utan större hänsyn till den unges situation. Kriminalvårdens unga klienter ökar i och med den nya definitionen från cirka 1400 till 1900. På anstalt beräknas ökningen bli cirka 50 procent och inom frivården 35 procent (Wallengren, 2013b). Gemensamt för flertalet av de unga klienterna är en tidig antisocial debut, lägre grad av uttalad motivation än äldre klienter och stark påverkan av den grupp de befinner sig i. Många har fortfarande inte upplevt några större negativa konsekvenser av sin livsstil utan ser snarare deras kriminalitet som början på en karriärstege. Förhållningssätten till unga klienter inom kriminalvården anses kräva en högre grad av struktur, fler insatser och högre personaltäthet. För unga kvinnliga klienter finns idag inga särskilda anstalter, en fråga som nu diskuteras. För unga manliga klienter finns det idag sex ungdomsanstalter i säkerhetsklass 1 och 67 platser i säkerhetsklass 2. Till detta kommer 84 platser med särskilda uppdrag att ta emot ungdomar. Det finns således sammanlagt 157 platser för unga män. Ungdomar finns dock placerade på nästan alla Kriminalvårdens anstalter, men då är placeringen baserad på andra skäl. Det kan vara att personen har behov av specifik behandling eller en utbildning som finns på en viss anstalt. Kriminalvårdens ambition är att utöka ungdomsplatserna med minst 100 platser och att fler unga ska verkställas på ungdomsavdelning (Wallengren, 2013c).

5. Metod och material

I det här avsnittet beskrivs tillvägagångssättet för studien, undersökningsdesign, forskningsstrategier och forskningsansats diskuteras och motiveras. En reflektion förs även kring etik och tillförlitlighet.

5.1 Forskningsstrategi och forskningsansats

Studien utgår ifrån en kvalitativ metod vilket motiveras av att problemformuleringen ämnar söka kvalitativa förhållningssätt till unga lagöverträdare inom Kriminalvården. Kvalitativ forskning beskrivs ofta som den ansats vars inställning till forskningsprocessen är relativt öppen och som många gånger leder fram till nya insikter (Bryman, 2006). Breda begrepp som humanitet, människosyn, etik, integritet, ideologi och värdegrund ligger till grund för kategoriseringen av insamlade data. Jag har eftersträvat att arbeta metodiskt för att främja medvetenhet i samtliga steg av processen, detta för att inte låsas vid ett förhållningssätt, utan snarare eftersträva en öppenhet för nya infallsvinklar (Alvesson & Sköldberg, 2008:17). Studien utvecklades från en jämförande studie mellan svensk och norsk kriminalvård när det kom till unga lagöverträdare och genom en norsk forskare på KRUS, kunde jag specificera området till människosyn. Detta då han menade att det är ett område som skiljer sig åt mellan de båda länderna. Jag tyckte att människosyn inom Kriminalvården var ett intressant ämne och rapportens problemformulering vinklades efter detta. Av resursskäl övergavs den jämförande studien och avgränsades istället enbart till den svenska kriminalvården. Studien inleddes med att söka kontaktpersoner i både svensk Kriminalvård och norsk Kriminalomsorg, samtidigt som en teoretisk referensram avseende unga lagöverträdare, Kriminalvården, Kriminalomsorgen och människosyn insamlades. Efter avgränsningen avlägsnades det material som inte längre var aktuellt. Den teoretiska referensramen och tidigare forskning formade underlaget till intervjuerna och min tanke var att insamlad empiri skulle kunna visa på olika teoretiska mönster, som i sin tur kunde förklara empirin (Alvesson & Sköldberg, 2008: kap 6). Ambitionen har varit att skapa en genomgående tydlig struktur i underlaget för att underlätta analys. Överflödigt material har kontinuerligt avlägsnats för att underbygga relevans.

5.2 Forskningsdesign

För att besvara frågeställningen och skapa djupare förståelse för problemställningens område, anser jag att den bästa ansatsen är kvalitativa intervjuer och dokumentanalys. Med utgångspunkt i studiens syfte och problemområde har ett antal nyckelteman skapats som jag anser bär relevans utifrån frågeställningen. Dessa är; människosyn, etik, integritet och behandling. Det är sedermera dessa teman som styr intervjuerna och övrig inhämtning av empiri. Målet med intervjuerna och dokumenten är att slutsatser ska kunna dras med utgångspunkt i vetenskaplig litteratur och med hänsyn till frågeställningen. Studiens empiriska material bygger på primärdata i form av intervjuer och sekundärdata i form av dokument och referensramen grundas på sekundära källor i form av vetenskaplig litteratur (Aspers, 2007:159).

Sex intervjuer genomfördes med personer inom svensk kriminalvård med skilda befattningar. En intervju genomfördes med en person inom Arbetsförmedlingen som

arbetar med insatser för kriminalvårdens klienter. En intervju genomfördes med en norsk forskare. Fyra av intervjupersonerna fick jag kontakt med via en nyckelinformant som gav mig namnförslag. Nyckelinformanten hjälpte mig även att adressera dessa personer så att de var förberedda. Detta tror jag har varit ovärderligt för underlaget till denna rapport. Mina intervjuer är av tematisk öppen utformning (jmf. Aspers, 2007:137). Ingen av intervjuerna har varit den andra lik, det beror på att jag i samtliga intervjuer använt olika intervjuguider. Bakgrunden till det ligger i att de intervjuade har haft olika befattningar och jag har således utgått ifrån var och en av personernas profession och anpassat frågeställningarna men med utgångspunkt i mina nyckelteman. Dessa nyckelteman har genomsyrat samtliga intervjuer, och utgör dispositionen för resultatet. Intervjupersonerna kan delas upp i tre respondenter och fem informanter. Mina respondenter är källorna som förmodas ha daglig kontakt med unga klienter, medan mina informanter har poster som till största del inte rör denna klientkontakt (Esaiasson et al., 2012:228). Fyra av de åtta intervjuerna är gjorda med personer som i sitt arbete har särskilt fokus på ungdomar. De övriga fyra med positioner där ungdomsfrågor dyker upp, även om de inte står i fokus. Sex av intervjuerna har gjorts i Göteborg, en i Oslo och en i Linköping. Intervjuerna har utgått ifrån de intervjuades professionella yrkesroll.

Den tematiskt öppna intervjutekniken valdes för att erbjuda en friare form av intervju än vad en mer strukturerad intervjuform gör (Aspers, 2007:137). Intervjuerna har dock varierat i grad av struktur. De tematiska utgångspunkterna erbjuder en ordningsföljd, men denna ordningsföljd varierade mellan intervjuerna. Intervjuguiden har varit behjälplig så till vida att den styrt in på de centrala frågeställningarna. Många av mina källor visste vilket typ av område som rapporten skulle utgå ifrån men hade inga klara frågor framför sig. Någon hade jag telefonkontakt med där jag på förhand utvecklade vad frågorna skulle komma att handla om vid intervjun. När det kommer till intervjun med den norska forskaren så hade jag skickat ett färdigt frågeformulär till honom innan mötet. Jag skulle säga att mitt tillvägagångssätt präglats av en flexibilitet och anpassning utefter vad som har passat mina källor bäst (jmf. Repstad, 2007:85f).

Intervjuerna har varierat ifrån 45 minuter till 90 minuter. Intervjuerna har ägt rum på den intervjuades arbetsplats. Fördelen med intervjuer på arbetsplatsen när ämnet handlar om personens arbete kan vara att personen i större utsträckning agerar och tänker som i sin yrkesroll. Dessutom vill jag att det ska vara så smidigt som möjligt för mina källor då de delat med sig av sin tid (Trost, 2007:44f; Esaiasson et. al 2012:302). Intervjuguiderna har underlättat kodningen och sammanställningen av empirin, och de har till viss del kunnat visa vägen till ett visst mått av struktur. Jag har eftersträvat självreflektion och ett kritiskt förhållningssätt i samtliga steg i processen. Syftet och förhoppningen med det tillvägagångssättet är att rapporten i slutändan ska genomsyras av en röd tråd och således kunna uppnå en högre grad av trovärdighet. Jag har före varje intervju frågat om personen vill börja med att fråga mig något och i slutet av intervjuerna frågat om de vill tillägga något, om det är områden som de tycker att jag har missat. Min förhoppning med detta var att mina källor ska känna att de fått möjlighet att fråga kring oklarheter och att de efter avslutad intervju fått chansen att tillägga något de ansett viktigt. Frågorna har handlat om hur jag ska använda mig av materialet och tilläggen om att ställningstagandena i deras intervjusvar baserats på deras yrkesroll. Önskemål gällande anonymitet och genomläsning innan publicering har adresserats. Min förhoppning är att personerna

som jag har intervjuat har upplevt att de har fått så pass mycket utrymme som de själva har önskat.

Dokumentforskningen härrör ur skriftliga källor från Kriminalvårdens officiella och inofficiella dokument. Dokumenten har jag fått personligen eller via e-post av informanter och personer som jag har kommit i kontakt med inom Kriminalvården eller hämtat från webben. Det rör sig om 12 dokument ifrån interna arbetsmaterial, arbetshäften, protokoll, sammanställningar, rapporter samt material som finns publicerade vid Kriminalvårdens hemsida. Dokumenten handlar om Kriminalvårdens unga klienter, Kriminalvårdens värdegrunds- etik- och integritetsarbete, behandlingsverksamhet och budgetunderlag. De olika dokument som inhämtats från Kriminalvården är en del av den sammanställda empirin och finns även med i avsnitten i bakgrund och tidigare forskning. Jag använde samma tematiska indelning vid såväl intervjuer som dokumentanalys för att försöka bättra på jämförbarheten. Detta för att se om uttalanden i intervjuerna stämde in på innehållet i dokumenten.

5.3 Kodning och analys

Samtliga intervjuer har transkriberats och utifrån dessa har kodning skett. Jag har genom markeringar i intervjuerna försökt hitta mönster i förhållningssätten till de unga klienterna. Det är intervjuernas teman som ligger till grund för kodningens uppbyggnad. I bearbetningen av intervjuerna har jag först använt mig av en öppen kodning där jag delat upp materialet inom olika kategoriseringar. Därefter har jag ordnat uttalandena utefter meningsenheter. Slutligen gick jag igenom koderna på nytt och la in koderna under ett mindre antal kategorier. Syftet med mitt tillvägagångssätt var att bryta upp materialet, förstå det och upprätta en ordning (Goulding, 2002:75). I dokumentanalysen utvärderades främst det innehåll i texten som passade in på frågeställningen. Bearbetningen av dokumenten gick till på ett liknade sätt som vid kodningen av intervjuerna. Som första steg gick jag igenom ett 30-tal dokument, vilket sedermera reducerades till de aktuella 12 och ur dessa plockades det ut som jag ansåg vara relevant. Det materialet delades sedan upp inom de olika nyckeltemana.

Analysen har hela tiden varit en bakgrundsfaktor i samtliga steg. Utefter vad jag har fått fram i intervjuerna har jag hittat relevant teori att applicera och på så sätt byggt upp relevansen. Jag har först och främst utgått ifrån att koda det som källorna explicit uttalat och lagt mindre vikt vid egna tolkningar av det som inte sagts rakt ut. Detta för att i så hög grad som möjligt undvika misstolkningar och överreflektion. De intervjuade har jag benämnt ip (intervjuperson)1-8. Där 1-4 är informanterna ifrån kriminalvården och informanten ifrån arbetsförmedlingen, 5 är min norska källa och 6-8 är mina respondenter som samtliga arbetar med klientuppdrag för Kriminalvårdens unga klienter.

5.4 Forskningsetik och metodreflektioner

Att ta hänsyn till forskningsetiken är en väsentlig del i all forskning. Jag har upplevt att det i arbetet med min uppsats fått en större betydelse än jag först räknat med. Vissa av mina informanter har framfört önskemål om att få vara anonyma, vilket blev komplicerat då jag inte kan avslöja vilken befattning intervjupersonerna har. I vissa fall har intervjupersonen varit ensam om sin post inom regionen. P.g.a. detta har jag

känt svårigheter i utformningen av det empiriska materialet då jag måste tillgodose anonymiteten och samtidigt känna validitet i materialet. Några av intervjupersonerna har även önskat att få läsa igenom mitt material innan den lämnas in för examinering, jag har givetvis tillgodosett dessa önskemål. Självklart väger mina källors önskemål i detta avseende högre än min önskan att ge arbetet en särskild utformning. I min presentation av empirin förekommer därför ingen beskrivning av vilka mina källor är eller vad de har för befattningar. Jag har spelat in samtliga av mina intervjuer. Det har varit en självklarhet att fråga om lov om innan inspelningen ägt rum. Med tanke på mitt ämnesval så har mitt etiska utgångsläge möjligen känts extra viktigt och min förhoppning är att mina källor anser att jag har bemött dem etiskt korrekt.

Det går aldrig att komma ifrån tolkningsproblem och det kommer uppstå mer eller mindre i en sådan här undersökning, dock finns det mindre utrymme för fri tolkning och missuppfattningar när det kommer till att använda sig av personliga intervjuer än exempelvis telefon eller e-postkonversation. Under intervjuerna kunde vi diskutera frågorna och följdfrågor kunde hela tiden ställas både ifrån mig och ifrån de intervjuade. Tolkningsproblematiken i dokumentgenomgången förstärktes av att ingen bakom framtagandet av ”Bättre ut” eller med ansvar över organisationens värdegrund och etik har kunnat ställa upp på en intervju med temat människosyn. Jag har ofrånkomligt påverkat resultaten genom mitt sätt att formulera mig på då undersökningsupplägg introducerar olika fördomar i undersökningsresultatet. Forskningsresultatet kan på så vis innehålla information som återspeglar inte bara de verkliga attityderna i ämnet, utan också effekterna av undersökningens utformning (Yang & Hinkle, 2012; Alvesson & Skoldberg, 2008:283f). Jag tror att de personliga mötena i mångt och mycket ligger bakom mina innehållsrika intervjuer. Detta då jag tror att samtalen blir mer personliga och på vis lyfts både mitt och de intervjuades engagemang fram på ett helt annat sätt. Just engagemang är ett ledord som jag skulle säga har förmedlas av samtliga av mina intervjuade källor.

De intervjuade har varit behjälpliga med att svara för hur Kriminalvårdsmyndigheten arbetar för humanistiska förhållningssätt gentemot unga klienter och vilka hinder som kan föreligga både på organisationsnivå och i det vardagliga arbetet. De dokument som valts ut bär relevans för ämnet humanistiska förhållningssätt. Värdegrund-, etik- och integritetsarbete får anses centrala när det handlar om att utvärdera den humanistiska prägel på verksamhetens riktlinjer och förhållningssätt.

För att reflektera kring val av frågeställning vill jag påstå att den är konkret och lättförståelig, men vilket kompliceras av att beståndsdelarna är mer abstrakta och svårtolkade. Detta gör också att validiteten kan skadas p.g.a. att jag har färgats för mycket av min egen uppfattning om beståndsdelarna. Tillförlitligheten kan på samma sätt ha tagit skada eftersom mitt tillvägagångssätt bygger på mina egna tolkningar i processen (Yang & Hinkle, 2012).

6. Teori

I avsnittet redovisas en teoretisk referensram bestående av ämnen som människosyn, humanism, etik, integritet och behandlingsideologier. Ramverket är utformat efter de aspekter av- eller perspektiv på humanism som anses särskilt relevanta vid betraktelse av kriminalvårdsarbetet. En teoretisk genomgång återges även av komplexiteten i

kriminalvårdsarbete, vilket anses relevant för att förklara förutsättningar och hinder för att bedriva humanistisk kriminalvård.

6.1 Människosyn

Inom begreppet människosyn ingår uppfattningar om människans natur, hennes värde och potential (Thorsén, 2010:kap 4; Heberlein, 2014: 64). Olika människosyn härstammar ifrån olika områden och perspektiv exempelvis biologiska, psykologiska och sociala. Människosyn kan vara positivistisk eller negativistisk i frågan om människan är god eller ond i sin natur. (Heberlein, 2014: 64). Hammerlin (2008a) menar att det är en nödvändighet att analysera den människosyn som ligger till grund för upplägget av fängelsesystemet för att kunna analysera det. Vad betyder egentligen begreppet human kriminalvård? Vad betyder att säkra den enskildes likvärdighet, livskvalitet, värdighet och integritet i ett fängelse, en institution som uppfattas som inhuman (Hammerlin, 2008a)? Människosynen inom Kriminalvården inkluderar regler för förhållandet mellan individ å ena sida och samhället å andra sidan. Det kan således finnas en konflikt mellan samhällets behov av skydd och det intresse som finns för att upprätthålla den individuella friheten när det kommer till människosyn (Hammerlin, 2008a). Enligt Hammerlin (2008b) går det att utifrån fängelsestraffsideologi och praxis särskilja två typer av människosyn som står emot varandra; humanistisk människosyn och teknokratisk människosyn.

Humanistisk människosyn härrör ifrån ett subjektperspektiv med historia och kultur som grund. Där människan är värdig och målet i sig själv (Birke, 2007:124f) I den humanistiska människosynen anses människan vara självberoende och kan bara genomgå en förändringsprocess om denne själv får bestämma över sitt liv. Människan är handlande, skapande och med en unik och egen personlighet. Ett humanistiskt förhållningssätt framhäver att människan har friheten att forma sitt eget liv och de positiva influenserna härstammar ifrån den enskildes situation och behov (Hammerlin & Larsen, 1997:43ff). Hammerlin (2008b) menar att det är den teknokratiska människosynen som präglar många av förhållningssätten inom fängelsesystemen och att denna är kontraproduktiv för förhållningssätt motiverade av den humanistiska människosynen. Hammerlin (2008a) menar att den teknokratiska människosynen inte nödvändigtvis inskränker på individens frihet och val mellan olika handlingsalternativ, men det bygger ändå på uppfattningen att man kan förhålla sig till människor som ett subjekt som bör och kan förändras. Förändring av personers tankesätt och förändring av personens personlighet. Detta åstadkoms via olika upplägg, program, metoder och tekniker, ofta i en human och omsorgsfull anda. Utgångspunkten är tron på att människor kan formas med hjälp av olika metodiker och tillrättalägganden. Människovärdet i en teknokratisk människosyn kan sägas vara knutet till egenskaper och funktion. Byråkratin står stark och säkerhetsåtgärderna skall alltid gå först i en teknokratisk kriminalvård. Systemets delar ses också som utbytbara, vilket betyder att metoder och tekniker hela tiden kan bytas ut mot nya och här har forskningsbaserade utgångslägen starkt fäste. Även individen ses som utbytbar och således ses inte människan som helt unik (Hammerlin, 2008b). Liknade jämförelse gör Tomkins (1964) som menar att det finns en grundidé om en motsättning mellan humanism och normativism. Där normativism står för värdering, där människans värde baseras på dess egenskaper och kapacitet. Författaren menar att dessa är skilda konstruktioner som skiljer sig i termer av psykologiska ursprung och konsekvenser. (Tomkins, 1964). Naturalistisk människosyn är nära besläktat med

normativism och en motsats till humanistisk människosyn, där människan grupperas som ett naturligt objekt. Naturalismens människosyn utgår ifrån naturvetenskapen och biologin där människan ses som en funktion och används som medel och blir således sedd som en teknik eller mekanik i sammanhanget. Inom naturalismen så sägs människan styras av drifter och instinkter istället för av förnuftet (Birke, 2007:124f).

6.2 Humanism

Humanismen tar människans helhet som utgångspunkt, en helhet som är okränkbar. Det innebär att människan som företeelse inte kan bedömas utifrån specifika delar. Människan tillskrivs sin absoluta värdighet oberoende av social position och människovärdet bedöms inte genom samhällets konstruerade normer (Birke, 2007:124f). Humanismens inflytande på straffideologin växte under upplysningsepoken, som en protest mot de grymma bestraffningsmetoder som med avskräckande och religiösa syften dominerade straffideologierna under medeltiden och renässansen. 1800-talsfilosofer hävdade att endast brottet i sig kunde tjäna som grund för straffet och att straffet inte skulle ses som ett brottsförebyggande medel (Ekbohm, 2011:29f). Humanismens grundvalar är att människan ska anses förnuftig och självbestämmande. När människan vet det rätta, så gör hon också det rätta. Grundantagandet inom humanismen är att människan har ett medfött jag och att detta jag i sig självt är gott. Humanisterna menar att människan har stora möjligheter att genom sitt förnuft styra sitt liv och genom att använda sitt förnuft så kan människan slussa sig igenom de svårigheter och konflikter som livet ställer henne inför. En grundläggande tanke i humanismen är människovärdesprincipen som innebär att varje människa automatiskt har ett egenvärde och därmed vissa grundläggande rättigheter (Thorsén, 2010: kap 2).

Det moraliska eller etiska består i att människan är ett mål i sig själv och skall aldrig brukas som medel för andra. Svårigheten i att upprätthålla det är tydlig i fängelsemiljön där man oundvikligt gör intrång på människors integritet. Det ideella målet blir då att utgå ifrån ett upplägg som är först och främst personanpassat för att initiera positiva processer utifrån personens situation och behov (Hammerlin, 2008b). Den filosofiska utgångspunkt som humanismen står för kan främst ha en stödjande effekt på kriminalvårdens personal och utgå ifrån att personalen ska uppmuntra klienterna att använda sin förmåga att självständigt tänka och fatta vardagliga beslut (Payne, 2002). Inom Kriminalvården praktiseras samtalsmetodiken MI (Motiverande Intervjuteknik) med ursprung i humanismen. MI är klientcentrerat och har sin utgångspunkt i klientens uppfattningar, tankar och upplevelser och skall endast begränsas av de ramar som klienten själv sätter upp. Personalens uppgift är att genom MI motivera klienten till självstyrning och ska bara agera vägledande i samtalet genom i förväg betänkta teman (Barth & Näsholm, 2006;41f; Rubak, Sandbæk, Lauritzen & Christensen, 2005)

6.3 Etik och värdegrund

Definitionen av begreppet etik kan sägas vara en teoretisk reflektion över människors och samhällets normer och moraliska förhållningssätt. Moralen kan sägas vara att låta sina handlingar och ställningstagande styras av goda skäl, alltså att göra det som det finns bäst skäl för och som lägger lika stor vikt vid alla inblandades intressen. Etiken

finns i de relationer vi människor har till varandra och varandras världar. Etiska reflektioner behövs eftersom det uppstår konflikter och meningsskiljaktigheter i olika sociala situationer och etiken kan visa vägen till hur vi ska förhålla oss i olika frågor. Etikstudier kan hjälpa oss att identifiera moraliska sammanhang i samvaron med andra, finna förhållningssätt och möjliga handlingsalternativ samt värdera de olika möjligheternas moraliska innebörd och praktiska konsekvenser (Heberlein, 2014:19ff). Etiska frågor hanteras genom argumentation och inte genom känslor. Vi kan således söka argument och skäl att knyta till normer, värden och värderingar. En argumentation består av ett eller flera skäl som sedan leder till en handling som baseras på de skäl som anses ligga till grunden för den specifika handlingen (Heberlein, 2014: 42-59). Etikstudier ger inga färdiga svar, utan visar endast på hur långt förnuftet kan vägleda individen i sitt sökande efter svar på etiska frågor. Förnuftets otillräcklighet att lösa etiska frågor hänger samman med skillnader mellan fakta och värde. Faktautsagor handlar om kontrollbara data i verkligheten och med kontrollbara iakttagelser och med sitt förnuft kan individen avgöra om dessa utsagor är sanna eller falska. Värdegrundsfrågor inom etiken handlar inte om verkligheten utan är genom individens bedömning i relation till sin omgivning endera rimliga eller orimliga (Thorsén, 2010: kap. 4). Etiken är individuell, frivillig och bygger på personlig övertygelse. Ett etiskt medvetande i förhållningssättet kan inte förmedlas till någon annan utan det är något som individen själv måste erövra och erfara (Orlenius, 2010:101).

Yrkesetik handlar om de värderingar och normer som finns inom en yrkeskår, vilket ligger till grund för yrkesutövningen. Begreppen etik och moral kan här delas in i yrkesetik och yrkesmoral. Där den första kan sägas beröra individens inre tankesätt och övertygelser om vad som är gott och rätt relaterat till yrket, medan den andra är en fråga om hur detta kommer till uttryck i praktisk handling (Orlenius, 2010:118). Etikarbetet inom Kriminalvården blev ett tydligt ställningstagande efter andra världskriget och ett humanare sällningstagande till fångarna blev nu tydligare underbyggt (Ekbom et al., 2011). För kriminalvårdsanställda vars uppgift primärt är att arbeta med människor som befinner sig i en utsatt position, handlar mötena med klienterna om en etiskt mer eller mindre laddad situation. Etik handlar om sådana vardagsmänniska möten där värden som respekt, integritet eller människovärden är utsatta. Förhållanden som rutiner, stress, grupptryck och obetänksamhet gör att vi ofta reagerar spontant i etiska situationer (Thorsén, 2010: kap. 4). För att hjälpa personalen att hantera de krav och förväntningar som ibland även är motstridiga så finns det etiska regler som anger de principer som ska styra Kriminalvården. Dessa etiska förhållningssätt lärs ut genom utbildning, men det är inom det dagliga arbetet som personalens etiska förhållningssätt får mest inflytande. Etiken inom kriminalvården berör handlande och personalens handlande skall bygga på Kriminalvårdens gemensamma värdegrund (Ekbom, 2011:181)

Värdegrund är ett relativt nytt begrepp som började användas i Sverige under 1990-talet och ordet innefattar ett kollektivs gemensamma etiska grunder. En gemensam värdegrund innebär ömsesidiga mål, gemensamma värderingar och ett etiskt förhållningssätt. Viktiga delar för att uppnå de uppsatta målen är att värdegrunden inkluderar kvalitetssäkring, uppföljning och kunskapsutveckling. Inom värdegrundsbegreppet talas om normer och med normer avses de handlingar som anses rätt eller orätt och som är grundade i värderingar hos människor. Det är normer som vägleder personalen i olika etiskt laddade situationer (Orlenius 2001: 13ff). De

flesta organisationer har någon form av uttalad värdegrund som är mer eller mindre förkroppsligad och förankrad i verksamheten. Värdegrunden i offentliga organisationer som Kriminalvården kan bara formuleras inom ramarna för gällande lagstiftning. Myndigheten måste alltså i sin värdegrund ta hänsyn till behovet både hos det allmänna såväl som för de enskilda klienterna. För Kriminalvården är ett uttalat ställningstagande till människosyn, etik och moral viktigt då verksamheten gör intrång i och inskränker på människoliv. Etik- och värdegrundsarbetet kan sägas ha tre önskade effekter. Styrbarhet är det första, där ett värdegrundsarbete kan ge ökad styrbarhet genom en gemensam värdegrund som ska främja samverkan mellan organisationens olika delar. Den andra delen handlar om att sträva efter att uppnå en ökad effektivitet, om alla anställda på Kriminalvården förstår meningen och värdet bakom de mål som formuleras så kommer verksamheten att påverkas utefter det. Den tredje komponenten är legitimitet som innebär att genom en tydlig och förankrad värdegrund tydliggöra de bestämmelser som bör gälla vid sidan om det formella regelverket. Görs detta på ett tydligt sätt så stärks rimligen förtroendet till Kriminalvården både inom organisationen och hos allmänheten i stort (Barajas et al., 2009). För att kunna upprätthålla och utveckla en hög etisk och moralisk standard i en hel myndighet krävs kunskaper om moralen och dess påverkningsfaktorer. Vikten av den etiska reflektionen och dialogen integreras i arbetsvardagen och i det problem- och kunskapsorienterade arbetet. Integritet värderas i skilda moraliska sammanhang högt både som en dygd och som en kvalitet som är viktig för såväl individens som det sociala sammanhangets välbefinnande. Beteckningen kommunikativ rationalitet kan här användas och beskrivas som ett sätt att förhålla sig till utsagors giltighetsanspråk. En högre grad av detta innebär att uppfattningarna är baserade på utsagor som är begripliga, att de är ärliga och uppriktiga och att de överensstämmer med de normer som gäller. En förutsättning för ett gott arbete är att det finns en gemensam förståelse för uppdraget och att det finns en gemensam syn på vad som är värdefullt att sträva efter och hur man bör handla. Det är därför en förutsättning att värderingsarbetet får en tydlig koppling till den vardagliga verksamheten och att inte värdegrundsarbetet uppfattas som ett projekt vid sidan av (Trollestad, 2000: kap 4, kap 6).

6.4 Moral och integritet

Moral är inget som kan påtvingas utan något som utvecklas i människors egen utvecklingsprocess. Den intagne har ensamrätt till sin egen moral och människans moraliska identitet består av de normer och värderingar som ligger till grund för människans val, bemötande och uppväxt. En moralisk identitet innefattar uppfattningarna om sig själv. Det är nödvändigt att tydliggöra sina egna normer och värderingar och reflektera kring dem, genom det kan vi utvecklas och nå större insikter i vilken sorts människa vi vill vara och hur vi vill leva (Heberlein, 2014:33f). Därför måste den kriminalvård som bedrivs behandla moraliska frågor då andra människors värdering av ens handlingar i form av bejakande och beröm eller klander och avståndstagande är avgörande i utvecklandet av människors moraliska identitet. Människor blir dem de är i samspel med andra vilket är grundläggande i alla former av fostran. Målet är möjligheten till ett meningsfullt liv för de intagna där de får en chans att av egen fri vilja agera som ansvarsfulla medborgare (Heberlein, 2014:34). Ett sådant perspektiv på intagna fordrar en hänsyn och respekt för den enskildes integritet på ett sätt som gör att personerna uppfattar sig själva som självbestämmande vid moraliska överväganden (Bülow, 2014, Lippke, 2013). Integritet är ett värde som i likhet med frihet är förenad med individen och premissen är att integritet anger

gränsdragningen för individens jag. När någon överträder denna gräns kränks den utsatta individens integritet. Integritetsgränsen dras av individens jag och därför varierar det från individ till individ vad som är integritetskränkande (Thorsén, 2010: kap. 4). Konceptet moraliska agenter avser intagnas integritet att ur ett etiskt perspektiv självständigt hantera moraliska överväganden. Det handlar om att en förutsättning för skapandet av tillit och förtroende är upprättelse av den personliga integriteten, detta för att uppnå bilden av sig själv som en individ som är värd att bli betrodd och som förtjänar tillit. Principen är att integritetskränkningen minimeras utan att kompromissa med rättigheter till säkerhet och trygghet. Säkerhet och trygghet är effekter av målet och ökar teoretiskt i takt med de intagnas förmåga. Samtidigt som den intagne är självständigt handlande ska den intagne också kunna svara för sina handlingar och dennes förmåga utsättas för både klander och beröm (Bülow, 2014; Lippke, 2007). Denna förmåga är en kapacitet och kan därför saknas hos olika intagna, samtidigt som de också kan vara kapabla att ta ansvar för och vilja förändra sin moraliska disposition (Lippke, 2013). Rehabilitering i detta fall behöver inte heller innebära karaktärsförändringar, kapacitet i förhållande till lagen och samhället är tillräckligt. Denna form av rehabilitering angrips ofta genom utbildning, drogbehandling och stärkt yrkeskompetens, men dessa angreppssätt är inte brottsförebyggande på egen hand om inte den intagne också redan på ett filosofiskt plan erkänns som och behandlas för en ökad kapacitet som moralisk agent. Att försöka förändra människors grundläggande psykologiska och beteendemässiga dispositioner utan samtycke utgår ifrån ett perspektiv på människor som manipulerbara objekt. Istället är perspektivet på människor som subjektiva ansvarsfulla individer med rätt att styra sin livsriktning. Personer som saknar denna kapacitet och är oförmögna att fatta moraliska beslut och ta moraliskt ansvar, bör inte heller straffas för dem och därmed inte bli mål för Kriminalvården (Bülow, 2014; Falls-Corbitt, 1989).

En intagen har små möjligheter till privatliv. Samtidigt som fängelset präglas av kontroll genom övervakning så har dessutom mycket av dennes personliga historia exponerats åtminstone för dem som genom sitt arbete haft kontakt med den intagne. Det finns begränsad möjlighet till självbestämmande om när, hur och i vilken utsträckning informationen exponeras. Detta sätter gränser för intagnas möjlighet till integritet. Självbestämmandet över denna information är samtidigt en viktig utgångspunkt för skapandet av det egna jaget och för att upprätthålla den egna självuppfattningen som en autonom moralisk person som formar sitt eget öde (Bülow, 2014). Autonomiprincipen handlar just om att varje människa själv måste få vara med och påverka beslut som får konsekvenser för hennes liv. Motsatsen är paternalism, som innebär att någon auktoritet tar sig rätten att bestämma vad som är rätt för andra människor (Heberlein, 2014:25). Respekten för personlig integritet är en förutsättning för tillit och förtroende och ger en självföreställning hos den intagne som en individ som är värd att bli betrodd och som förtjänar tilliten. Den information som exponeras bortom den intagnes självbestämmande, kan skada den intagnes självrespekt och skapa en misstro till förmågan att självständigt välja och fatta beslut. Vilket påverkar förmågan att självständigt bete sig ansvarfullt. Intagna kan ge uttryck för denna misstro på olika sätt. Endera genom upprördhet och självdestruktiva handlingar eller genom en självuppfattning att denne inte förtjänar bättre behandling. Här kommer också betydelsen av privatlivet in, då dess frånvaro kan leda till att klienten inte kan svara på moraliska överväganden och således förlorar förmågan till handlingsfrihet. Hård och omfattande övervakning kan således trots nödvändighet ur

andra perspektiv också vara direkt eller indirekt skadligt och moraliskt problematiskt (Lippke, 2007; Lippke, 2013).

6.5 Behandling

Det går att tala om ett behandlingsparadigm när det kommer till att analysera de grundläggande föreställningar och antaganden som har format behandlingen av de intagna. Det gäller målsättningar med vistelsen i fängelset, de behandlingsmetoder som dominerar arbetet i fängelset samt de underliggande vetenskapliga antagandena och människosyn (Nilsson, 2013b:39). Behandling som reaktion på brott syftar till att förändra individens situation så att orsakerna till brottsligheten elimineras. Vilka behandlingsåtgärder som vidtas bör därför bero på vad som bedöms vara orsaken till det brottsliga beteendet (Sarnecki, 1994). Den vetenskapliga optimismen var som störst under 50- talet till och med början på 70-talet. Tilltron var då stor för forskningens möjligheter att utveckla en individuellt utformad undervisningsteknologi. Kriminalpolitikens uppdrag var att minska brottsligheten och det låg här en stark tilltro till vetenskapliga lösningar. Positivismen byggde på att man trodde att det fanns mer effektiva och individuellt anpassande åtgärder och som kunde realiserats genom vetenskap (Andersson, 2007). 1974 års kriminalvårdsreform byggde på en behandlingstanke med utgångspunkt i att den dömda i framtiden ville avstå från att begå nya brott. Grundtanken var minsta möjliga ingripande och normaliseringsprincipen, vilket betydde att den dömdes anpassning främjas genom att samhällets sociala service utnyttjas i största möjliga mån. Likaså var närhetsprincipen en vägledande princip, vilken utgick ifrån att de som döms till fängelse helst ska placeras nära hemorten. Det var strax efter denna reform som behandlingstanken sattes i gungning (Krantz, 2012). Efter dödsförklaringen av de individuella behandlingsinsatserna uppfanns begreppet straffvärde, motsvarande verkställande av rättvisa. I straffvärdebegreppet är det individens förtjänst uttryckt i handlingar och ansvarsförmåga som är det avgörande och inte den enskildes behov framtaget av vetenskapliga experter (Andersson, 2007). Kriminalvården arbetar idag med evidensbaserade program och följer de nya program som tagits fram genom internationell forskning. Samtidigt som behandlingssideologin förkastades i samband med straffvärdsreformen så kan behandlingsinsatserna paradoxalt nog idag ändå sägas ha en större omfattning än någonsin tidigare i kriminalvårdens historia och utgör den centrala delen i straffet (Nilsson, 2013a).

Inom Kriminalvården har under 1990- och 2000-talet ett intensivt arbete pågått med att utveckla och förbättra behandlingssinnehållet där särskilt de olika kognitiva modellerna har anammats. Inom det nya behandlingsparadigmets stommar framhålls tekniker som syftar till den enskildes självreglering och ansvarstagande (Petersson, 2003). Till skillnad från det gamla tar det nya behandlingsparadigmet sin utgångspunkt i en syn på människan som en autonom och rationell individ. Den som erbjuds behandling ska lära sig tekniker för att handskas med sina egna problem. Den enskilde ska tränas och utbildas till att använda sin kognitiva förmåga och därmed inse följderna av sitt orätta handlande. Det handlar inte om, som i det gamla behandlingsparadigmet, att genom olika vårdinsatser förändra hela personligheten genom att ”bota” människor från brottslighet. Utan istället att tillhandahålla tekniker och färdigheter i syfte att hantera ogynnsamma situationer. Det bygger på ett mer praktiskt arbetssätt och inte på några på förhand fastställda abstrakta teorier. Därmed ändras och delvis försvagas också expertens roll medan den enskilde människans

ansvar för sin egen förändring lyfts fram. Experten får mer karaktären av någon som tillhandahåller redskap för att individen själv ska kunna ta till sig de nya teknikerna. Det nya behandlingsparadigmet utgår från en vetenskaplig bas som grundas på tanken om ett rationellt och självstyrande subjekt. Kriminalvårdens förhållningssätt utgår nu mer ifrån att lära intagna att bli kapabla att formulera och förvalta innehållet i sitt eget straff. Rehabilitering bygger på olika vetenskapligt etablerade behandlingsmodeller som i sin tur tar sin utgångspunkt i skillnader mellan olika människor. I teorin ska därför den behandling som sker vara individuellt anpassad. I praktiken kan detta dock ses som en omöjlighet att fullborda, då det inte finns tillräckligt med resurser för att uppnå det (Nisson, 2013b:231ff, Petersson, 2003). Inom Kriminalvården av idag står kognitiv beteende terapi (KBT) starkt. KBT är ett heltäckande förhållningssätt till människans tankar, känslor och handlande som utgår ifrån att det finns ett rationellt handlande som är underbyggt med rationellt tänkande. KBT handlar om ett lärande via erkännande och självkänedom, tanken utgår från tron på att personen kan nå en förändring genom att skapa en kontakt med det egna tänkandet. Detta är inom styrningsrationalitetens domäner, som betonar vikten av att ha förmågan att göra val och framförallt riktiga val. En viktig del i moraliska uppfostringsteknologier som KBT är att avvikande beteenden uppstår på grund av bristande självkontroll. Således är det viktigaste verktyget tillämpandet av självkontroll, som syftar till att personen hela tiden ska analysera sitt eget beteende genom erkännande (Andersson, 2007).

Gruppbehandling kan sägas vara kontraindikerande om ungdomar institutionaliseras utan möjlighet att integreras med ungdomar som inte befinner sig i samma situation. Gibbs & Sinclair (1998) menar att denna särskiljning skapar en omöjlig miljö och förespråkar istället skapandet av en s.k. pro-social miljö, motsvarande en miljö av långvariga sociala relationer med positiva influenser som får en normerande verkan. Något som inom fängelsesystemet kan sägas motsvara normaliseringsprocessen. Ungdomar som placerats på anstalter utan tillgång till pro-sociala miljöer hamnar oftare i gamla eller nya destruktiva relationer med negativa influenser efter fängelsevistelsen. Å andra sidan är det svårt att behandla ungdomar på anstalt utan att den dominerande kontakten de har med andra ungdomar utgörs av ungdomar som begått liknade normbrytande övertramp. Den negativa påverkan kan dock uppvägas genom att tillgodose systematisk kontakt i pro-sociala miljöer utanför anstalten. Det är dessutom nödvändigt med insatser på anstalten som har till syfte att öka det pro-sociala tänkandet och beteendet i ungdomsmiljön. Speciellt gäller detta på slutna institutioner där ungdomarna är isolerade från pro-sociala relationer med jämnåriga utanför institutionen (Gibbs & Sinclair, 1998). Det är viktigt med goda förebilder för unga klienter, eftersom många av klienterna saknar positiva influenser i sin normala miljö. Så kallade goda normer och värderingar behöver således internaliseras, underhållas och förändras genom en socialiseringsprocess. Det går bara i en miljö och kultur i direkt motsats till det som ibland kallas hård fängelsekultur, där destruktiva sociala relationer frodas och negativa influenser istället stärks. Fängelsemiljön är på många sätt en emotionell miljö där det finns många likheter med hemmiljön (Dahl, 2006). Många studier visar på att en miljöorienterad behandling som bygger på en uppsättning ordentligt beskrivna inlärningsprinciper generellt är effektivast för att åstadkomma varaktig positiv förändring av antisocialt beteende (Webster-Stratton, 1990). När det kommer till behandling och prevention för ungdomar är det viktigt att ta hänsyn till deras fundamentala olikheter för att det skall kunna ge ett bättre socialt anpassat liv. Sker behandlingen i gruppformat utan hänsyn till individernas olikheter,

är chansen liten att en positiv förändringsprocess kan ske (Stattin & Andershed, 2002).

6.6 Kriminalvårdsarbetets komplexitet

Ett fängelse är per definition en plats där ett antal människor lever ett instängt och formellt administrerat liv under en längre tid. Detta är en total institution med en fysisk barriär mot samhället utanför. Denna barriär är avsiktligt ordnad till följd av samhällets krav på de institutionaliserades avgränsning och därför en del av straffet (Goffman, 1982). Straffets första syfte är att skipa rättvisa genom att låta straffet stå i proportion till kriminaliteten. Proportionalitet är dock en relativ företeelse och färgas av samhällets uppfattningar om människosyn, preventionsbehov och ideologier. Straffets andra syfte är prevention. Att avhålla individer från kriminalitet genom att fungera avskräckande och normbildande eller genom att oskadliggöra, förbättra eller avskräcka. Principerna om proportionalitet och prevention tillåts dock inte ensamma råda över straffens lämplighet. Det finns humanitära övertygelser och överenskommelser som begränsar tillämpningen av båda (Jareborg & Zila, 2008). Hänsyn till den enskilde är underordnat straffets huvudsakliga syften och avser främst beslut om påföljd. Den absoluta proportionaliteten dikterar att alla skall behandlas lika inför lagen. Från denna princip görs utifrån humanitära skäl vissa undantag, exempelvis avseende ålder (Nordlöf, 1991: kap 1). I en total institution uppstår klyftor mellan personal och klienter. Det handlar om stora grupper av människor som ska administreras och behandlas i en byråkratisk organisation med begränsade resurser (Goffman, 1983:15). Den behandling som personal tillhandahåller rationaliseras vanligen utefter organisationens målsättningar och funktioner och tar således inte hänsyn till den enskilde individen (Goffman, 1983:71). Klyftan som uppstår är mellan två konstruerade kategorier av människor. Skillnaden mellan grupperna avser social kvalitet, ansedd moralisk karaktär, uppfattningen om sig själv och andra och dessa motsättningar bidrar oundvikligen till sociala spänningar (Goffman, 1983:84). De barriärer som fängelserna bygger upp mellan klienten och världen utanför utgör den första inskränkningen av personligheten och en rollförändring sker. Det sker samtidigt även en rollförlust eftersom klienten inte längre lever i sitt vardagliga liv, utan måste anpassa sig efter ett liv med nya regler och rutiner i fängelset. Den anpassning som detta kräver leder många gånger till en upplevelse av orättvisa och bitterhet mot världen utanför och således kan en person som först känt sig ångerfylld börja försvara sin handling. Klientens moraliska ståndpunkt kan p.g.a. negativa influenser förskjutas, vilket kan leda till att klienten vill ge igen genom att begå nya brott efter fängelsevistelsen. Fängelse som straffmedel kan på så vis vara kontraproduktivt (Goffman, 1983: 21f, 47). Utifrån den institutionella sidan kan fängelsesystemets rationalitet sägas ha gått från ett upprätthållande av en centraliserad byråkratisk hierarki, strikt regelstyrning, ambition med konformitet i behandlingen, kontroll och disciplin i första hand till betoning på att göra organisationen mindre centralstyrd med målstyrning, effektivitet, flexibilitet och anpassning av behandlingsarbetet (Nilsson, 2013b:259). En sammansättning av människor umgås dagligen och dessutom under en längre period. Den omställningen är påfrestande för både de unga klienterna och för personalen. Det kan resultera i att personalen verkställer på rutiner som medför avpersonalisering av klienterna för att kunna hantera sina arbetsuppgifter. Detta gör att de önskade effekterna hos klienterna kan misslyckas. Något som inte är unikt för en kriminalvårdsanställd, utan något som förekommer i samtliga yrken som handlar om omsorgsarbete med människor (jmf. Asplund, 1987; Goffman, 1982:64).

Peterson (2003) menar att det finns behov av att reformera och effektivisera svensk kriminalvård och menar att det behövs en ny styrning av det mänskliga beteendet. Det handlar om att det finns ett behov av att problematisera kring hur vi ska styras och hur vi ska styra oss själva. Kriminalvårdens olika reformprogram som består av reflektioner om hur den straffade ska styra och styra själv, hör även samman med den politiska rationaliteten. Maktutövningen gör sig tydligast synlig i ambitionen att anpassa människan efter rådande normer. Peterson (2003) menar att Kriminalvården styrs mot tvetydiga mål gällande rehabilitering och samhällsskydd och att detta är ett tecken på en ambivalens inom den svenska Kriminalvården. Trots att rehabiliteringstanken som grund för straff mer eller mindre förkastats så satsar Kriminalvården paradoxalt nog brett på behandlingsinsatser som motiveras av samhällsskydd och rättvisetänkande (Peterson, 2003; Nilsson, 2013a). Det finns således samtidigt krav på hårdare straff och strävan mot humanisering som visar sig i en allt mer liberal kriminalpolitik. Liberalism i form av lärande där subjektet blir alltmer framträdande genom det egna ansvaret. Det handlar enligt Petersson (2003) om en självutveckling av människans medborgaransvar och dennes vilja att ingå i samhället och inte om den yttre disciplineringen. Detta innebär inte en utplåning av styrningsmekanismerna, men det innebär en förändring. En förändring som lägger fokus på egenmaktsförfarande, i syfte att göra subjektet mer synlig i sitt eget straff. På så sätt ska de liberala styrningsmekanismerna styra individen till att styra sig själv. Dagens makttekniker ska inte handla så mycket om observation eller övervakning från ett utkikstorn, utan istället om interaktion och mänsklig kommunikation. Istället för att straffa till förbättring ligger fokus på att utbilda till förändring och förbättring. Dessa försök till att skapa nya styrningsformer gör Kriminalvårdens ambivalens tydlig. Det som presenteras som framtidens kriminalvård är å ena sidan den stängda säkra fängelsebyggnaden som därmed reproducerar sina egna föreställningar, samtidigt som utvecklingen går mot en öppnare och humanare anstalt där de intagna blir ett empatiskt och lärande subjekt som kallas för klient. Det kan liknas med ett försök till en ny social ordning där styrningen av klienten till att bli en moralisk medborgare inte blir mindre, utan bara mer tydlig. Fokuset på subjektet som delaktig i sitt eget straff grundar sig på en liberal styrningsrationalitet där det snarare handlar om ett egenmaktsförhållande, än en ovanifrån styrd övervakning. Makten utövas i detta avseende genom andra styrningsrationaliteter än de strikt övervakande. Fängelse och vad det innefattar blir mindre tydligt och istället blir de samhälliga strukturerna starkare och tar över som styrningsmedel. Däremot kommer alltid den eftersträvade normaliseringsprocessen i andra hand, när den inte riskerar att påverka säkerheten (Peterson, 2003).

7. Resultat och analys

I avsnittet redovisas det empiriska resultatet utifrån en tematisk utformning och analys av materialet sker löpande.

7.1 Etik och värdegrund

Kriminalvårdens officiella värdegrund och vision finns dokumenterad i en publikation med titeln ”Bättre ut”. Syftet med visionen är att den ska agera mönster och omfamnas av och genomsyra hela verksamheten. Visionens innehåll är därför ett

styrmedel för verksamheten. Det framgår i denna att myndigheten i sin verksamhet ska upprätthålla god omvårdnad och ett aktivt påverkansarbete med iakttagande av hög säkerhet samt respekt för den enskildes integritet och rättsäkerhet. Verksamhetens behandlingsmetoder ska resultera i minskad brottslighet och utföras på ett säkert och humant sätt. Som titeln på dokumentet avslöjar är utgångspunkten att människor som blir mål för kriminalvården ska komma ”Bättre ut” efter avtjänat straff. Det ska göras genom att verkställigheten anpassas efter varje individs behov. Verksamheten ska samarbeta för att utveckla kvalitet, effektivitet, säkerhet, och positiv påverkan (Nylén, 2007). Kriminalvårdens riktlinjer avseende etik finns dokumenterad i publikationen ”Arbetshäfte för Etikarbete i Kriminalvården”. Detta är ett fritt diskussionsunderlag för att identifiera gemensamma etiska värderingar och är en förlängning av värdegrunden. I första hand berör etikdiskussionerna relationen mellan personal och klienter. Etik återspeglas i det faktiska handlandet. Etiken är därför ett verktyg för att styra handlandet genom att medvetandegöra personalen om konsekvensen av en handling och därmed styra handlandet i en etisk riktning. Verksamheten ska bygga på organisationens värdegrund och etikens uppgift är att skydda de grundläggande värdena och den ska synliggöras i det vardagliga arbetet. Etiken inkluderar normer, ideal och handlingsregler. Värdegrunden och visionen är gemensam för hela Kriminalvården, men etiken måste formis till respektive verksamhetsgren utifrån de uppgifter och förutsättningar som formar den verksamhetsgrenen (Kriminalvården, okänt år a, Barajas et al., 2009). Det finns vid sidan av dessa ingen särskild uttalad värdegrund eller etikfrågor som gäller enbart Kriminalvårdens unga klienter. Ip4 menar att diskussioner kring förhållningssätt till unga oftast mynnar i att förhållningssätten är applicerbara på samtliga klientmålgrupper och inte bara de unga.

Ip7 och ip8 menar att Kriminalvården präglas av en human människosyn och att det återspeglas i de anammade förhållningssätten. Exempelvis genom MI (Motiverande Intervjuteknik) och bekräftelse. Ip8 menar att grundinställningen i arbetet är att klienten skall komma med sin egen förändring istället för att klienten ska anpassas efter ett färdigt koncept. Ip7 menar att medvetenheten och kunskapen finns exempelvis i rekryteringsprocesserna och att utvecklande satsningar bl.a. sker genom utbildning. Vid utbildning av kriminalvårdare anses människosyn, värderingsfrågor och etik få ett stort utrymme och värderas högre än något annat i bedömningen av kandidaternas individuella lämplighet. De kandidater som refuseras har oftast brister avseende värdegrund berättar Ip2. Ip7 belyser samtidigt att mycket annat som lagar och förordningar är försvårande. Långa häktningstider är ett konkret exempel. Kortare häktningstider är en av åtgärderna i förbättringsarbetet med de unga klienterna, men respondenten är skeptisk till att det realiserats och hävdar att åtgärden varit aktuell tidigare utan genomslag. Respondenternas och informanternas reaktion på human människosyn består av nyckelord som respekt, acceptans och meningar som *”inte känna sig bättre än någon annan”, ”möta människan där den befinner sig utan värdering”, ”acceptera att människor behöver olika saker”, ”viktigt att tänka på individen och inte utgå ifrån att alla ungdomar behöver samma åtgärder”*. Flera respondenter och informanter framhåller att en gemensam värdegrund och vision präglar Kriminalvårdens grundläggande förhållningssätt i arbetet. Ip2 poängterar att detta verkligen genomsyrar det praktiska utförandet.

Visionen ”Bättre ut” ger implicit uttryck för oförenliga mål. Exempelvis avseende hög säkerhet och hög klientintegritet. I denna vision kolliderar subjekt, och -objektperspektiven och det saknas en redogörelse för vilka förhållningssätt som krävs

för att krav på hög säkerhet och hög klientintegritet ska samexistera (Hammerlin, 2006). Att säkerhetsåtgärder och därmed objektperspektivet prioriteras, kan ha rationella skäl, men att inte uttala svårigheterna det medför förminskar visionens giltighetsanspråk och är inte i linje med kommunikativ rationalitet (Trollestad, 2000). Den uttalade visionen saknar även transparens gentemot underliggande ställningstaganden avseende människosyn. Visionen problematiserar inte kring hur den kan realiseras och vilka konflikter som skulle uppstå av dess realisering (Hammerlin, 2008a), ett konfliktförhållande som bör hanteras i en officiell värdegrund (Trollestad, 2000). Som styrmedel sett är den värdegrund som förmedlas av visionen inte särskilt detaljerad. Det framgår att denna används som utgångspunkt till en djupare ansats vid de utbildande insatser där värdegrund och etik diskuteras. En explicit diskussion om existerande och potentiella målkonflikter inom kriminalvård skulle stärka dokumentets legitimitet både externt och internt (Barajas et al., 2009). Samtidigt menar mina respondenter och informanter som härrör ifrån Kriminalvården att den värdegrund som visionen uttrycker har en djup och tydlig koppling till det vardagliga humanistiska kriminalvårdsarbetet och som ip2 poängterar att detta faktiskt genomsyrar det praktiska utförandet. Ett ställningstagande som inte delades av respondenterna i Kriminalvårdens egen uppföljning av värdegrundsarbetet. Där hade respondenterna uppfattningen att vision och värdegrund var ett slags direktiv utan förankring i verksamheten (Barajas et al., 2009).

Etikdokumentet "Arbetshäfte för Etikarbete i Kriminalvården" har en prägel av individuellt medbestämmande vilket tyder på en humanistisk syn på etikens roll och en tilltro till personalens förnuft i vardaglig handling. Samtidigt finns en skörhet i denna etiska valfrihet (Thorsén, 2010). Verktöget ger inga färdiga svar, personalen får låta sitt förnuft styra sin egen handling i det vardagliga arbetet och förhållningssättet till hur etiken praktiseras och utvecklas får växa i takt med yrkesrollen. Det finns ett flertal frågeställningar i dokumentet som har till avsikt att adressera förhållningssätt i integritetskränkande situationer där klienter kan ta skada. Det finns därför en viss koppling till problematiseringen "What hurts" i etikarbetet (Hammerlin 2010).

Utsagorna från de intervjuade vittnar om ett subjektperspektiv till människan där flertalet humanistiska värden finns representerade. Det talar även för en verksamhet med höga krav på värderingar och människosyn (Tomkins, 1964; Hammerlin, 2008a; Thorsén, 2010). Dessutom ges uttryck för liberala förhållningssätt, där ungdomens vilja till förändring är viktigare än anpassning genom disciplinering. Det visar sig bl.a. genom att de använder sig av den humanistiskt inriktade samtalsmetodiken MI, vars syfte är att utveckla klienternas självstyrning genom att denne är sitt eget mål och således blir ansvarig för sin egen utvecklingsprocess (Bath & Näsholm, 2006; Petersson, 2003). Vidare belyser ip2 att anställningspremissen utgår ifrån Kriminalvårdens gemensamma värdegrund där kandidaterna måste ha förståelse för de grundläggande värderingarna och etiska förhållningssätten, vilket är ett tecken på hur värdegrunden är förankrad i organisationen (Barajas et al., 2009). Den humanistiska inriktningen är också explicit uttryckt i Kriminalvårdens officiella värdegrund. Publikationerna avseende vision och etik är de dokument som rekommenderas av Kriminalvården vid studier av deras människosyn, värdegrund- och etikarbete. Det talar för att dessa dokument är de enda av sitt slag där den officiella ståndpunkten kommuniceras utanför organisationsgränserna.

7.2 Individanpassning och integritet

Förhållningssätten till de unga inom Kriminalvården är en ständig process menar ip8, där man tar in nya saker och ändrar efter behov. Det framkommer i intervjuerna att det handlar mycket om tillit, respekt och gränssättning när det kommer till arbetet med de unga klienterna. Ip6 tar upp problematiken med att unga klienter kan bli splittrade av att ta hjälp av vuxenvärlden, *"dels ska man hålla sig ifrån vuxna och dels så behöver man dem, och man vill inte tappa ansiktet"*. I samtal med de unga är det viktigt att kunna reflektera och inte agera på känsla menar respondenten. Ett viktigt förhållningssätt sägs vara att inte försöka styra, utan istället försöka få ungdomarna att själva reflektera kring sin situation. Ip8 beskriver detta som att personalen ska serva med hammare eller skruvmejsel, men att det är klienten som får hamra eller skruva. Samtalen som förs med klienterna handlar mycket om kriminella värderingar, missbruk och skolan. Ip7 berättar att personalen arbetar för att klienten ska bygga upp en värld där de befinner sig och att de ska försöka hitta en struktur i vardagen under perioden. När klienten känner frustration menar ip6 att det är viktigt att hårbärgera det och också hjälpa klienten att stanna upp, ta in och bearbeta frustrationen. Det är även viktigt menar Ip7 att först höra sig för hur personen mår och analysera vilket stadium personen befinner sig i, för att sedan se vilket nästa steg bör vara. Samma respondent tar också upp att det inte går att kräva samma sak av ungdomar som av vuxna klienter. Ställs för höga krav kommer klienten motarbeta personalen. Personalen ska sätta gränser, men *"man måste göra det på ett schysst sätt"* beskriver ip7. För ungdomar läggs exempelvis mer tid på visitation, för att det ska bli mer bekvämt, men utan att det tummas på säkerheten. Ip1 och ip7 berättar att den del av organisationen som inte är specialiserade på ungdomar kan ha åsikter om att det daltas med dem, exempelvis kan det skojas om *"puss och kram avdelningen"* berättar ip7. Samma respondent menar att de behöver ha ett mer accepterande förhållningssätt gentemot de unga då det är en förutsättning för att kunna bygga goda relationer till klienterna. Det kan få en positiv effekt på den unges utveckling och det fungerar även som en dynamisk säkerhet.

Det framkommer i intervjuerna att det finns goda resurser för att individanpassa åtgärder på ett tillfredställande sätt och ip4 menar att det främst sker genom personutredningar och verkställningsplaner. Det var i samband med utformningen av "What works" som modellen verksamhetsplanering (VSP) infördes. Utgångspunkten är engagerad kompetent personal, matchning av behov och insatser hos klienten, fokus på hög- och medelriskklienter och hänsyn till kriminogena faktorer. Verksamhetsplaneringen sker för att garantera strukturerad uppföljning och planera frigivningsarbete i enlighet med Kriminalvårdens vision "Bättre ut" (Kriminalvården, okänt år b). De program som en klient skall/bör gå bedöms utifrån risken för återfall i brott och föreligger ett behov väljs de program som ur ett preventivt syfte är mest relevanta för den enskilde. Kriminalvården individanpassar åtgärderna genom att inledningsvis göra en personutredning i häktet. Utredning sker avseende bl.a. skola, familj, umgänge, uppväxtförhållande, missbruk, alkohol, fritid, psykisk och fysisk hälsa. Kartläggningen görs för att utreda var insatserna ska riktas. Dessa personutredningar görs i mallar. Personutredningar kan vara mer eller mindre omfattande och när det kommer till ungas personutredningar så är den rikare på information berättar ip4. De personer som blir dömda har en verkställighetsplan och den syftar till att ringa in personens problematik, bakgrund och kriminogena faktorer. Detta sker på en individnivå och således står individen i centrum menar ip4 och ip8.

Ip8 menar att "Bättre ut" är bra då den i stor utsträckning är kopplad till den verkställighetsplanering som praktiskt efterarbetas, där anställda kan följa klienten genom hela deras tid i Kriminalvården. Även om personen byter anstalt så behöver man inte bryta planeringen, utan den följer med hela vägen så att det på så vis går en röd tråd genom hela verkställningstiden. Det finns även allmänna skötsamhetskrav när man står under skyddstillsyn. De kraven menar ip4 är individanpassade, då kraven baseras på vem personen är och hur stor risk det finns för återfall i brott. I en rapport från Kriminalvården gällande straff och personlig integritet baserad på anställdas syn på frågan framkommer att personalen anser att arbetet kräver kontroll och insyn och att "Bättre ut" är svårt att efterleva utan att kränka klienternas personliga integritet. Det framkommer också att klienternas generella möjligheter att värna om sin integritet är ytterst begränsad (Bülow et al., 2009).

Ip4 menar att alla människor har sin integritet och det finns således ingen skillnad i de etiska förhållningssätten gentemot unga och äldre klienter. De flesta av intervjupersonerna menar att det är en fråga om respekt. Ip7 beskriver att aspekter av etik och moral hela tiden återspeglas i varje enskilt beslut och det är de små nyanserna i vardagen som är viktiga, eftersom arbetet i sig är integritetskränkande. *"Samtidigt som du ska gå in i ett rum och visitera så ska du i nästa stund ha ett kontaktmannaskap och jobba med framtid, relationer och behandling. Det är en balansgång och det är denna balansgång som är viktig"* beskriver ip2. Ip8 tar upp att integritet handlar om att man har en bra människosyn och att ett tydligt klagande av regler är en viktig punkt för att undvika integritetskränkningar. Ip2 säger att det är en integritetskränkning att låsa in en människa oavsett vilket sätt det görs på, men hur det görs är en annan sak. Man kan göra det på ett humant sätt, exempelvis genom att knacka på dörren istället för att bara rycka upp den. Det gäller på så sätt att bedriva ett så bra behandlings- och säkerhetsarbete som möjligt inom de ramar som finns. Ip6 beskriver att de unga jobbar med att försöka att ha makt och kontroll över sitt liv. Det har de inte när de sitter på anstalt eller i häkte. De är frånskurna sin frihet och är ålagda att göra vissa saker. När diskussionen om vad de unga inne på häkte och anstalt kan ha kontroll över i sina liv framkommer av ip6 och ip7 att de har rätt till sina egna tankar, planera sin framtid och bestämma över små val. Det kan handla om vem klienten önskar ha telefonkontakt och besök av. Det finns olika alternativ som klienten kan tacka ja eller nej till. Ip4 tar upp att det inte är uttalat att Kriminalvården ska arbeta med klientens kreativitet, trots att kreativiteten kan ses som en drivkraft. Det är ofta fokus på problem istället för de positiva egenskaperna hos en person. Informanten tror inte att det är så många av deras klienter som skulle säga att de får utlopp för sin kreativitet. Ip4 menar också att integritet inte diskuteras inom Kriminalvården och säger att det inom organisationen snarare diskuteras etik.

De humanistiska dragen syns tydligt i hur respondenterna beskriver hur de individuella samtalen med de unga går till och att dessa förhållningssätt bottnar i ett subjektperspektiv, där klienten är dirigent och de anställda är hjälpare som utgår ifrån den unges behov och situation (Hammerlin, 2006). Det verkar dock inte trivalt eftersom ungdomarna är splittrade inför att ta hjälp av de vuxna, kanske dels utifrån det behov av frigöring som ligger i ungdomens natur (Jareborg & Zila, 2008). Det kan också vara ett tecken på klyftor mellan personal och klient inom den totala institutionen. Klienterna befinner sig i ett system som upprätthålls genom lag och det är problematiskt utifrån subjektperspektivet eftersom det handlar om en grupp av människor som administreras och behandlas byråkratiskt. Denna form av anpassning

kan säkerligen leda till splittring och negativa känslor hos de unga klienterna då de nu måste anpassa sig till en helt ny roll präglad av de regler som råder i anstalt vilket troligen skiljer sig emot den roll de normalt sett intar (Goffman, 1983). Deras autonomi är utsatt då straffet i sig är ett uttryck för paternalism (Heberlein, 2014). Det verkar handla mycket om personalens kompetens när det kommer till att handla efter humanistiskt och etiskt korrekta förhållningssätt i systemet. Genomgående humanistiska förhållningssätt kan resultera i dynamisk säkerhet. Den dynamiska säkerheten skapas i samtalen där tillit och förtroende skall vara vägledande principer (Lippke, 2007; Lippke, 2013). Att personalen låter ungdomarna få större spelrum än vuxna kan ses som ett humanistiskt förhållningssätt. Trots att visitation bottnar i en misstro, så tas hänsyn till klientens specifika behov. Eftersom man tillåter att åtgärder får ta längre tid. Personalen anpassar sig efter vad som är bäst för den unge. Trots att det av nödvändighet är en säkerhetsåtgärd och tillika en integritetskränkning, som är svår att motivera ur ett rent humanistiskt perspektiv (Hammerlin, 2008a; Thorsén, 2010). Utlåtandena från ip1 och ip7 om att kollegor kan uttrycka att det daltas med ungdomarna talar emot Kriminalvårdens värdegrund och visar möjligen på splittring mellan de som är insatta i ungdomskriminalvård och de som inte är det. I en sådan situation kan det sägas uppstå motsättningar mellan yrkesetiken och yrkesmoralen inom organisationen (Orlenius, 2001).

Individanpassningen har både byråkratiska och humanistiska drag. Kartläggningen av den unge utgår ifrån en prefabricerad mall, skapad för en så rik informationsinsamling som möjligt. Information som anses nödvändig för en effektiv insats, trots att den samtidigt är integritetskränkande. I och med detta blir de ungas rehabilitering ett mål för effektivisering, utan självbestämmande och utan integritet och utan möjlighet att hantera moraliska överväganden avseende sin destruktiva moraliska disposition (Bülow, 2014; Lippke, 2013). Gränsen för integritetskränkning är högst individuell. Det är därför problematiskt att arbeta med människor utan att det ibland sker, även i arbetsmiljöer där integritetskränkning inte ligger i sakens natur. Människors innersta värden står hela tiden på spel och det är ofrånkomligt att det ibland sker övertramp (Thorsén, 2010). Klienterna är medvetna om att personalen har information om dem. De vet dock inte hur den informationen vare sig tas emot eller behandlas och det är oundvikligt att personalen som tar emot denna information har en egen värdering av den (Bülow, 2014; Lippke, 2013).

Klienter måste enligt kritiker ges möjlighet att känna eget ansvar för sina handlingar för att styra sin livsriktning vilket kan åstadkommas genom en god förankrad samtalsmetodik som inte påtvingar moraliska ställningstaganden. Det skall ges tid i bemärkelsen att klienten själv ska få styra sin utvecklingsprocess, även om detta är kostsamt. På så vis kan klienten genom självreflektion få insikter om hur denne vill leva sitt liv i förhållande till kriminalitet (Herberlein, 2014; Bülow, 2014). Klienter i anstalt och häkte har små möjligheter till självbestämmande, alltså motsatsen till humana förhållanden. De är inte fria att göra det de vill, då de är ålagda att förhålla sig till de regler som finns på plats (Thorsén, 2010). Detta kan vara extra påfrestande för unga klienter då de inte får möjligheten att växa enbart utifrån sig själva (Jareborg & Zila, 2008:90f). Möjlighet till anonymitet eller att få vara ifred är också ofta begränsad för dem. Utan möjlighet till självbestämmande över anonymitet och privatliv kan den egna integriteten ta skada. Misstron till de unga klienterna kan hämma skapandet av det egna jaget och förmågan till egna moraliska ställningstaganden. Detta skapande bör därför främjas genom tilltro och att tillåta eget

ansvar. Om dessa känslor istället stävjas kan det leda till självdestruktiva handlingar alternativt en skadad självuppfattning. Tron på det egna jaget är en förutsättning för att människan skall kunna ingå en positiv förändringsprocess (Bülow, 2014; Lippke, 2013). Personalen kan lyfta moraliska frågor genom beröm och klander och på så sätt medverka till att utveckla den moraliska identiteten hos klienten (Herberlein, 2014).

7.3 Åtgärder och programverksamhet

Det framkommer i intervjuerna att satsningar för unga klienter framförallt avser att disponera tiden på ett bra sätt. För att snabbt kunna ge rätt insatser skall utredningen påskyndas och det är viktigt att de unga får snabba svar på sina frågor, något som kan dra ut mer på tiden när det gäller vuxna berättar ip7. Ett viktigt mål är att inskrivningen genererar så liten skada som möjligt utan att samtidigt tumma på säkerheten. Detta mål gäller för alla Kriminalvårdens klienter. Ip1 förklarar att traditionellt sett så flyttas klienter ifrån en anstalt vid oregerligt beteende, men gällande ungdomar ses inte det som ett bra alternativ. Det är viktigt att personalen på ungdomsavdelningar intar en vuxenroll som inte viker och ger efter, att då förflytta en individ hade blivit motsägelsefullt. Ip6 förklarar det som att ungdomar inte är färdigutvecklade i sin mognad och kan därför ha svårare att förstå konsekvenserna av sitt handlande och då gör förflyttning bara skada. Det framkommer också att otillräckliga resurser ibland kräver förflyttningar eller kompromisser som följd av incidenter av oregerligt beteende.

Kriminalvården satsar nu på att fler unga ska in i behandling och att det skapas ett enhetligt arbetssätt för unga. Det ska inrättas fler små och resursstarka ungdomsavdelningar med specialutbildad och engagerad personal. Mina intervjupersoner ställer sig mångt och mycket positiva till de särskilda ungdomsavdelningarna. Samtidigt menar ip1 och ip6 att det idag inte finns något belägg för att det är bra att slussa ihop ungdomar på samma ställe. Källorna menar att de ser för- och nackdelar med båda alternativen. Ip1 menar att om ungdomar hålls enskilt i grupp så är det svårt att nå individen, de håller uppe en fasad för varandra. Samtidigt menar ip6 att det är lättare att motverka destruktiva rörelser i gruppen och det blir lättare att nå fram på individnivå med en mindre grupp av sammansatta ungdomar. Att blanda yngre klienter med äldre klienter har en lugnande effekt på den yngre klienten, inte förbättrande, men lugnande berättar ip1. De blir mer lätthanterliga av detta. Är man ute efter det så menar samma informant att det är bra med spridning, men säger samtidigt att de då inte gör något bra kriminalvårdsarbete. Ip1 anser att det är bättre att inte blanda unga med vuxna, men att istället ha de unga i små grupper. Kriminalvården ska ha tätt med personal och personal som orkar vara nära de unga klienterna. Det är kontinuitet de här ungdomarna behöver och som de flesta inte har upplevt tidigare förklarar ip6 och ip7.

Satsningen gällande ungdomar sker framförallt på de tre områden där forskningen kunnat uppvisa positiva resultat gällande återfallsförebyggande insatser för unga. Ett område bygger på en terapeutisk grundidé och främst metoder som är baserade på kognitiv-beteendeterapi. Det andra området är insatser enligt riskprincipen, behovsprincipen och mottaglighetsprincipen. Riskprincipen innebär att de klienter som anses löpa störst risk för återfall ska prioriteras för återfallsförebyggande insatser. Behovsprincipen står för vad den återfallsförebyggande insatsen bör innehålla för att

klientens återfallsrisk ska minska. Insatserna ska fokusera på faktorer som direkt påverkar risken för återfall i brott. Det rör sig främst om kända dynamiska riskfaktorer bl.a. kriminella värderingar och attityder. Mottaglighetsprincipen avser hur insatserna skall genomföras för att klienterna ska uppnå så goda möjligheter som möjligt att ta till sig och dra nytta av insatserna. Här är relationen mellan klient och personal central för att insatserna skall kunna nå fram. Det är viktigt att personalen ska kunna balansera sin människovårdande uppgift med sin kontrollerande uppgift (Utvecklingsenheten CSB, 2013). Det sista området avser insatsernas verkställande. Insatser som implementeras på ett adekvat sätt sägs öka effekterna, det sker genom kompetenshöjande åtgärder som utbildning, träning, manualer, instruktioner och att programimplementeringen sker med fokus på hög kvalitet (HK/U/CSB, 2013). Fokus ligger på att resultat skall styra utvecklingen. Med det menas att en regelbunden resultatuppföljning för arbetet med unga tillsammans med tillgängliga forskningsresultat ska styra utvecklingen av nya insatser. Detta stämmer väl överens med Kriminalvårdens vision om att deras arbete ska vara förenligt med evidensbaserade program och tekniker (Wallengren, 2013a; Nylén, 2007).

Ip4 tar upp att det idag inte finns någon programverksamhet som är riktat mot bara unga lagöverträdare och ip1 berättar att det tidigare har funnits ett program som fick lägga ner till följd av oförmåga att uppvisa positiva resultat. Ip1 och ip4 förklarar att Kriminalvården har höga krav på programmets mätbarhet för att det ska gå att kontrollera att det har önskad effekt. Dokumentation över uppvisade goda resultat krävs, i annat fall tas programmet bort. Det går i linje med "Bättre ut" där det framkommer att Kriminalvården ställer höga krav vid utvärdering.

Krami är ett program för arbetsmarknadsinsatser på frivillig basis som till viss del inriktas till ungdomar inom Kriminalvården (Nordén et al., 2013). Ip3 ställer sig mycket positiv till insatsen och menar att den har visat på positiva resultat och berättar att Krami använder konsekvenspedagogik. Konsekvenspedagogiken utgår ifrån en filosofi och människosyn som är inspirerad av humanism och existentialism. Filosofiska utgångspunkter får normalt ett litet utrymme inom Kriminalvården menar ip2. Krami bygger på samarbete mellan Kriminalvården, Arbetsförmedlingen och kommunernas socialtjänst (HK/U/CSB, 2013). Målet med Krami är att hjälpa deltagarna in i arbetslivet, få dem att leva laglydigt, bli självförsörjande och delta i nya sociala sammanhang. Den går ut på att få deltagarna att förstå och ta ansvar för sina handlingar. Detta gör personalen genom att klargöra vad som förväntas av deltagarna och vad deras handlingar kan leda till för konsekvenser. Det finns ingen manual, som exempelvis inom KBT-behandling, för hur konsekvenspedagogiken ska utföras. Då kunskapen utgår ifrån att det som fungerar för en deltagare i en viss situation inte alltid kan appliceras på en annan deltagare i en annan situation (Nordén et al., 2013).

Utsagorna avseende förhållningsätten till den yngre målgruppen har en mer utpräglad humanistisk människosyn jämfört med andra målgrupper. Att förflyttning av klienterna i största mån ska undvikas vid misskötsamhet visar på att förhållningssättet är mer anpassat till den enskildes behov än till systemets (Hammerlin, 2008a). Detsamma gäller också att de unga ska få snabba svar på vad som händer i deras utredning, detta kan möjligen öka känslan av delaktighet och att ovissheten inte är lika påtaglig. Dessutom kan det stärka individernas förtroende och tillit inte minst med tanke på beskrivningen av att personalen skall inta en vuxenroll motsvarande

föräldrarollen. Där deras förhållningssätt till klienterna ska spegla kontinuitet och trygghet och således fungera normerande. Detta förhållningssätt visar på en mjukare fängelsekultur som eftersträvar konstruktiva sociala relationer. Det är också ett förhållningssätt som kan minimera känslor som orättvisa och bitterhet som i sig självt kan fungera förebyggande (Gibbs & Sinclair, 1998; Bülow, 2014; Lippke, 2007; Dahl, 2006; Goffman, 1983). Genom att vilja ge de unga klienterna snabb återkoppling i utredningen uttrycker man också en önskan om att involvera klienterna i deras process. Det är ett förhållningssätt som kan sägas värna om autonomiprincipen och individens medverkande (Heberlein, 2014). Denna medverkan relaterar till önskan om att minimera de institutionella effekterna av bestraffning och ge klienterna möjlighet att reflektera över händelserna omkring dem (Eriksson, 2011). Trots en uttalad medvetenhet om vilka komplikationer en förflyttning kan innebära för en ung klient framkommer att förflyttningar ibland är en nödvändighet pga. resursbrist, det visar att den humanistiska människosynen bara kan tillgodoses i mån av resurser, i annat fall kommer verksamhetsfokus och den teknokratiska hållningen först (Nilsson, 2013a; Hammerlin, 2008; Mathiesen, 1987; Goffman, 1982)

De små avdelningarna och mer specialutbildad personal tyder på att förhållningssättet utgår ifrån klienternas behov. Det är här humanistiska och samhällsvetenskapliga värden som är styrande. Avdelningarna skall vara små i syfte att komma åt individerna som subjekt på ett mer tillfredställande sätt och man önskar högre personaltäthet därför att målgruppen är i behov av det. Det tyder på att ungdomarnas behov står i centrum snarare än det kostnadseffektiva och lätthanterliga. Realiseras dessa åtgärder kommer de förhoppningsvis leda till goda resultat som i slutändan också kan visa kostnadseffektivitet. Om så är fallet är här ett exempel på när humanistisk och teknokratisk människosyn således kan harmoniseras (Hammerlin, 2008a). När en grupp i behandling består av ett gäng ungdomar med kriminell bakgrund som samtidigt bedöms ha en betydande risk för framtida kriminalitet, visar forskning på att det minskar chanserna till positiva behandlingseffekter och avsaknaden av en pro- social miljö hindrar den naturliga utvecklingen hos de unga klienterna (Gibbs & Sinclair, 1998). Även om det finns styrkor i gruppformatet, exempelvis möjlighet för gruppdeltagarna att stötta varandra i förändringen, kanske det kompliceras av mognadsprocessen hos ungdomar (HK/U/CSB, 2013; Eriksson, 2011; Jareborg & Zila, 2008). De huvudsakliga fördelarna med gruppformatet kanske främst handlar om resurser och är i så fall inte motiverade av humana förhållningssätt (HK/U/CSB, 2013; Hammerlin, 2008a).

Det finns ett par grundsyften i den nya satsningen som går stick i stäv med en humanistisk människosyn eftersom verksamhetens fokus är att tillgodose hög validitet och att resultatet skall styra utveckling. Dessa mål kan sägas bygga på objektifiering och kvantifiering. Även om den tidigare nämnda satsningen bottnar i ungdomarnas individuella behov, så blir det oundvikligen så att de insatser som senare finns tillgängliga har tagits fram för att kunna appliceras på en generell kategoriserad bild av individen. Risk-, behovs-, och mottaglighetsprincipen bygger på systematisk forskning med utgångspunkt i "What Works" där insatserna anpassas utefter individens egenskaper och situation (Krantz, 2012, Andrew & Bonta, 2010). Denna typ av värdering och kategorisering av människor kan sägas vara objektifierande. Detta då en värdering av människan och dennes kapacitet görs vilket sedermera ligger till grunden för insatsen. Detta görs således utifrån ett teknokratiskt eller normativt förhållningssätt till individen, eftersom insatsen bestäms utifrån dennes egenskaper

och funktion (Birke, 2007, Hammerlin, 2008a). Förhållningen till programverksamhet för specifikt unga lagöverträdare präglas enligt intervjuerna av en viss skepsis pga. oförmågan att uppvisa positiva resultat. Det kanske inte går att göra några generella antaganden eftersom det rör sig om ett program, men det finns en parallell till den byråkratiska hållningen där aktivitetens mätbara resultat reglerar dess existensberättigande (Hammerlin, 2008b).

Behandlingsfokuseringen som beskrivs har inslag av olika förhållningssätt. Behandling i sig står för att förändra egenskaper hos människan, samtidigt som det inom exempelvis KBT handlar om att individen skall stå för sin egen förändringsprocess och utgår ifrån att klienten är en autonom och rationell varelse. De nu mer liberalistiska tankegångarna gällande behandling bygger på humanistiska inslag där klienten själv skall bli ansvarstagande i sitt straff. Vilket bottnar i föreställningen att en självutveckling sker och att denne själv vill förändras och ta sitt medborgliga ansvar. Behandlingen i sammanhanget blir att utbilda till förändring och förbättring (Nilsson, 2003b; Andersson, 2007; Peterson, 2003). Behandling handlar dock även om kontroll med målsättningen att förändra individens situation så att denne förhåller sig inom gängse normer (Sanecki, 1994). En ambivalens eller komplexitet gällande synen på rehabiliteringen blir i detta fall tydlig. Å ena sidan har synen på behandlingens rehabiliterande effekt i stort sett förkastats, samtidigt som Kriminalvården nu satsar på att fler unga klienter ska in i behandling (Peterson, 2003; Nilsson, 2013b). Behandling sker utifrån genom forskning framtagna mallar, tekniker och förhållningssätt som skall appliceras på en grupp av människor. Även påsskyndningen av insatser kan skapa problem utifrån en humanistisk synvinkel, speciellt eftersom insatser skall tillämpas redan under häktningstiden då klienten ännu inte är dömd (Hammerlin, 2008b).

Krami utgår ifrån filosofiska tankegångar där individen står i centrum för sin egen process. När individerna ges möjlighet att vara sin egen förändringsprocess kan uttryck för kreativitet främjas, samtidigt som denne får lära sig konsekvenserna av sitt handlade mer direkt och således fungerar deltagandet som en uppfostringsstrategi. Den omedelbara konsekvensen av en handling blir en väg till förmågan att ta ansvar för sina handlingar (Heberlein, 2014). De kan här också få möjlighet att agera som ansvarsfulla individer genom att ta ställning i moraliska frågor, vilket ökar det upplevda självbestämmandet. Klienterna inom Krami kan ses som moraliska agenter, där de kan utöka sin kapacitet genom visad tillit och förtroende. Genom att känna på konsekvenserna av att gå över gränser får de själva ta ansvar över sin moraliska disposition och därmed erkännas som moraliska agenter. Krami kan utifrån detta ses som en programverksamhet med rötter i en humanistisk människosyn (Bülow, 2014; Lippke, 2013).

7.4 Kriminalvårdens komplexa arbetsuppgifter

Ip4 menar att Kriminalvården utgår ifrån att en person som är mål för dess verksamhet har blivit det till följd av bakomliggande orsaker. Att förändra individen är inte självuppfyllande, men att förändra det brottsliga är det. Men om personen själv inte kan eller vill se någon förändringsmöjlighet så är det svårt att göra någonting åt det, det handlar om motivationsarbete. Det är inte så att man pratar om att personen ska förändrats menar samma informant, utan snarare ett beteende som ska ändrats.

Dynamiska faktorer som kriminella attityder, umgänge, låg impuls kontroll, kriminogena faktorer är sådana som kan påverkats och här blir personalens förhållningssätt viktigt beskriver ip4. Ip6 och ip8 menar att för förändring behövs en dialog med den andre i strävan att förstå personen. Det krävs respekt för att nå fram och få personen att känna sig förändringsbenägen. Många av programmen är kognitiva och ses som ett sätt att ge ungdomar verktyg för att genomgå en förändring. Det kommer också upp i flera av intervjuerna att Kriminalvården möjligen undgår en potential i sina klienter. Istället för att enbart mäta resultaten i färre återfall skulle det vara ett sätt att komma åt värdefull kunskap. Att se klienterna som en kunskapskälla i större uträkning gav ip1 som ett exempel på förhållningssätt. Ip4 berättar att detta område hela tiden förbättras och att klienternas resurser värderas högre och det är en utveckling inom hela Kriminalvården.

Ip2 menar att normaliseringsprincipen inom Kriminalvården kan innebära placering av klienter som möjliggör kontakt med de myndigheter och organisationer som de troligen kommer i kontakt med efter anstaltsvistelsen. Exempelvis möjlighet till kontakt med den arbetsförmedling där personen ska bo. Men detta går inte alltid att tillhandahålla på grund av att anstaltens specialinriktning eller säkerhetsklass i första hand ligger till grund för var placeringen sker. Ip1 menar att normaliseringsprincipen som förhållningssätt var starkare inom Kriminalvården under senare delen av 70-talet och att man då i stor utsträckning arbetade efter förhållningssättet. Kriminalvården satsar hårt på skolan och det sägs vara bland de första åtgärderna. Ip7 berättar om en ungdomsavdelning där nästan alla deltog i någon form av studier. Arbetsförmedlarna skall också komma in i ett så tidigt skede som möjligt i verkställighetsprocessen och ip3 berättar att Arbetsförmedlingen har upphandlat och ska introducera en förberedande utbildning som kommer drivas mycket mot ungdomarna. Den har kommit till för att man har sett att många personer ute på anstalt inte är färdiga för att starta en vanlig arbetsmarknadsutbildning, utan de behöver mer förberedande kunskap.

Ip2 beskriver att arbetet är komplext och att det handlar om fingertoppskänsla. Eftersom det gäller att hålla sig inom de strikta ramarna och regelverken, men inom dessa ramar finns det flera sätt att hantera vardagen. *"Det är inte personalen som dömer, domstolen dömer och Kriminalvården verkställer"* beskriver ip6. Ip1 säger att ingenting utöver det som domstolen tilldömer ska personen få sota för och det är det förhållningssättet som måste prägla varje steg i Kriminalvårdens vardagsarbete. Det får inte förekomma straff i straffen när det kommer till Kriminalvårdens arbete och förhållningssätt. Vid arbete inom Kriminalvården får personal en tilldelad makt, denna makt framhåller ip1 som något som man kan bli fartblind inför. *"Det kan vara ett problem att man inte är medveten om hur stor makt man har över andra människor och att varje åtgärd påverkar klienterna"* beskriver ip1. Ip8 tar upp att den byråkratiska sidan av Kriminalvården måste vara hårt implementerad då de är en del av rättsväsendet som ska hålla samhället i schack och att det är viktigt att individer som har begått brott också skall avtjäna sitt straff. Det är därför viktigt att systemet är fyrkantigt utåt då Kriminalvården ska representera hela landet. Det är viktigt med en rejäl myndighet med tydlighet, men att det också finns dynamiska möjligheter inom systemet. För att det ska vara en fungerande myndighet så krävs den statiska säkerheten med galler, låsta dörrar, apparater. Men också en dynamisk säkerhet bestående av personalens attityd, utbildning och förhållningssätt. Ip4 tar upp att verksamhetens beslutsvägar följer en given beslutsgång. Det finns tydliga regler för

var besluten fattas för att undvika missuppfattningar och splittringar inom organisationen.

Förhållningssätten gällande de ungas förändringsbenägenhet faller något under den liberalistiska utgångspunkten. Genom att klienterna ses som ett utvecklingsbart subjekt och personalen skall möta klienten där denne befinner sig och därifrån försöka styra mot en positiv socialiseringsprocess. Personalen kan sägas tillhandahålla redskap genom samtalsmetodik där klienten sedan tar vid och sätter egna ord på sin situation (Dahl, 2006; Peterson, 2003). Samtidigt anser intervjupersonerna att förutsättningen för en förändringsprocess är genom klienternas självbestämmande, och att en stor del av arbetet handlar om att motivera till detta. Detta innebär en humanistisk förhållning till individens självbestämmande, även om förändringsprocessen bygger på en grundsyn av individen som manipulerbar, som bör och kan förändras genom upplysning och insikt (Hammerlin, 2008a; Peterson, 2003; Lippke, 2013).

Normaliseringsprincipen har i viss mån fått ge vika för den mer behandlingsinriktade kriminalvården. Placeringen av klienterna sker inte främst utefter normaliserande syften, utan anpassas i första hand efter säkerhetsklass och specialinriktning (Krantz, 2012, Nilsson, 2013a). Ungdomar kommer i större mån placeras efter tillgång till program och på ungdomsanstalterna. Samtidigt har anstalterna normaliserats genom att låta det ”normala flytta in”, avseende satsningarna på skola, arbetsförmedling och ökad kompetens hos personalen som bottnar i ungdomars behov. Det är dock svårt att uppnå en normaliserande, pro-social miljö för ungdomar i häkte och anstalt. Eftersom dessa miljöer parallellt innehåller destruktiva relationer och negativa influenser och den enda pro-sociala influensen kan sägas komma ifrån personalen (Gibbs & Sinclair, 1998).

Relationsbyggande mellan personal och klient kan ses som ett komplext område eftersom systemet oundvikligen resulterar i rollfördelning och maktskillnader (Goffman, 1982). Det framkommer i intervjuerna att personalen kan bli fartblind i sitt arbete. Detta kan kompliceras av att personalen har två primära och väldigt olika roller. Den mer objektifierande rollen med de olika kontrollåtgärderna och den andra mer subjektifierande rollen att se till varje enskild ungdom och arbeta utifrån dennes speciella behov. För att hantera detta kan personalen hamna i situationer där de omedvetet eller medvetet avpersonaliserar klienterna för att undvika känslomässigt engagemang i syfte att värna om sin egen integritet i yrkesrollen. Klyftorna som då kan uppstå mellan personal och klient p.g.a. av social ställning är svår att frångå. Det kan då vara viktigt att personalen undviker alltför auktoritär framtoning i syfte att förhindra negativa känslor hos klienterna. Eftersom förhållningen till unga är mer av en föräldraroll kan detta möjligen leda till en positiv socialiseringsprocess om det appliceras på rätt sätt (Goffman, 1982; Asplund, 1987; Dahl, 2006). Den dynamiska säkerheten uppnås genom förhållningssättet till de unga klienterna. Förutsättningen för att kunna uppnå dynamisk säkerhet är att betona vikten av tillit och respekt och tillåta klienterna bygga en god relation till personalen och till sig själva och ge dem förmågan att styra sin livsriktning. Att se större potential i klienternas gavs som ett förbättringsförslag ifrån ip1. Genom att tillgodose klienternas kapacitet så kan det leda till en utveckling av deras självstyrning och således låta dem växa som ansvarsfulla och självbestämmande varelser. (Lippke, 2007; Goffman, 1982). Dessa förhållningssätt kan samtidigt av resursskäl vara svåra att tillgodose (Nilsson, 2013).

Tankarna som ip6 och ip1 uttrycker gällande Kriminalvårdens bemötande genomsyras av förhållningssätten inom Scandinavian exceptionalism. Där straff i straffet ska motverkas och de värderingar som genomsyras i samhället också ska spegla förhållningssätten till de unga lagöverträdarna (Pratt, 2008). Kriminalvårdens åtaganden hamnar till stor del under de straffideologiska och verksamhetsfokuserade områdena, som måste upprätthållas för Kriminalvårdens trovärdighet (Jareborg & Zila, 2008). Eftersom en av de två beståndsdelarna inom Kriminalvården handlar om att tillgodose samhällets behov, kan fängelsestraff hos de unga lagöverträdarna legitimeras genom målet att uppnå effektivare brottsbekämpning och effektivisering av kontrollåtgärder. (Nilsson, 2013a). Ip8 redogör för två sidor av Kriminalvården. Dels Kriminalvården som myndighet och dels Kriminalvården som organisation. Där myndigheten utgör institutionens statiska fasad och organisationen det dynamiska inom institutionen. Kanske ligger det inte i den statiska fasadens uppdrag att i alla lägen domineras av humanism. Kanske ryms det humana istället inom institutionen i den dynamiska interaktionen mellan dess personal och dess klienter. De insatser som personalen tillhandahåller rationaliseras av organisationens målsättning och de etiska och humanistiska övervägandena kan sägas böttna främst i personalens yrkesetik och yrkesmoral (Goffman, 1982; Orelenius, 2001).

7.5 Teknokratisk människosyn

Trots att det går att urskilja grundläggande likheter i förhållningssätten inom nordisk kriminalvård så finns även viktiga skillnader länderna emellan menar ip5. Ip5 menar att Norge har en något avvikande ställning i förhållande till Sverige gällande synen på konflikten mellan samhället och individen. Informanten menar att det länge funnits en ensemble av humanistiskt lagda kritiker till fängelsesystemet som kunnat påverka kriminalvårdsutvecklingen i Norge. Kritiken som ip5 lägger fram mot den svenska Kriminalvården handlar i stor uträkning om att den utgår ifrån en alltför teknokratisk människosyn. Detta baserar han på ett antal indikatorer. Ip5 menar att den svenska Kriminalvårdens verksamhetsstyrning är centraliserad och byråkratisk och att verksamheten i hög grad förlitar sig på standardiserade behandlingsprogram och metoder och ivrigt efterföljer nya rön i jakt på ständig utveckling av dessa. Fokus i utvecklingen menar Ip5 ligger på metoder och praxis men det saknas transparens gentemot underliggande ideologisk ståndpunkt, eller förhållningssätt, avseende människosyn. Ip5 menar att många anstalter i Norge har ett mer samhällsvetenskapligt perspektiv och i större utsträckning använder sig av pedagogiska principer. Behovet av kontroll i den svenska Kriminalvården menar ip5 återspeglas i det detaljerade registreringssystem, som systematiskt bokför uppgifter om klienter. Där ip5 menar att vinsten av informationen är oklar men den etiska problematiken med integritetskränkning blir uppenbar. Ip5 säger också att en grundproblematik i svensk kriminalvård beror på en ambivalens inför humanistiska strävanden respektive teknokratiska föreställningar om att kriminalitet kan bekämpas och ska behandlas. Ip5 menar att det är allt utöver straffet som verkar, alltså de normaliserande åtgärderna. Ip5 menar också att de ideologiska och etiska perspektiven i Kriminalvården har fått ge vika för kontrollbehovet avseende verkställigheten och säkerheten och menar att det är ett område som är ett stort problem även i Norge.

Ip1 instämmer delvis i att Norge möjligen tagit ett steg längre i förhållningen till den humana människosynen, även om båda ländernas humanistiska inriktning är högt

utvecklad vid en bredare internationell jämförelse. Ip1 tror att Norrmännen möjligen är mer öppna för att se kriminaliteten som en naturlig del av människans interaktion i samhället och att Sverige möjligen skulle dra nytta av att omfamna denna insikt. Ip3 tror att de pedagogiska förhållningssätten är mindre utbredda i förhållande till Norge och att de i Sverige har fått ge vika för behandlingstanken. Samhället har en viktig roll när det kommer till arbetet mot ungdomsbrottslighet. Eftersom den stigmatisering som det innebär att som ung bli mål för Kriminalvården, påverkar dennes självuppfattning i en negativ riktning. Fokus bör därför ligga på integrerande insatser (Estrada & Sarnecki, 2006). Tillfredsställande integrerande insatser är dock svåra att tillgodose inom ungdomsanstalten (Goffman, 1982; Gibbs & Sinclair, 1998). Eftersom motivationen ofta upplevs som låg hos unga klienter, så är det motivationsarbete som mina svenska källor beskriver mycket viktigt. Motivationen är grundläggande för att klienterna ska kunna förändra sin moraliska disposition (Wallengren, 2013c; Heberlein, 2014). Kritiken av människosynen går att härleda till de av åtagandena som tillgodoser samhällets behov av kontroll, effektivare brottsbekämpning samt myndighetens interna behov av kontroll och effektivisering. Dessa åtaganden är systemorienterade och utgår från objektperspektivet (Nilsson, 2013; Hammerlin, 2006). För att uppnå kvalitet och effektivt kriminalvårdsarbete fokuserar Kriminalvården på evidensbaserade program. Ip5 menar att det är en teknokratisk hållning där programverksamheten och klienterna i hög grad ses som utbytbara. Grupperingen och värderingen av individerna utgår ifrån en naturalistisk människosyn, där individerna blir som ett medel för utvecklingsarbetet (Hammerlin, 2008a; Birke, 2007).

Kriminalvårdens system rationaliseras av att uppdraget kräver ett upprätthållande av en centraliserad byråkratisk organisation, bestående av en strikt regelstyrning och med ambitionen att tillgodose konformitet i behandlingen. Organisationen förmodas uppnå kontroll och disciplin genom att prioritera målstyrning, effektivitet, flexibilitet och anpassning av behandlingsarbetet (Nilsson, 2013a). Den ideologiska utgångspunkten kan sägas utgå ifrån antagandet att effektivisering sker genom styrning av det mänskliga beteendet där programmen bottenar i tron på disciplinering genom självstyrning och självreflektion. Där utgångspunkten ligger i synen på lagöverträdaren som en autonom och rationell varelse. Det visar på humanistiska drag i dessa liberala tankegångar där klienten ses som målet i sig själv. Maktövertagandet sker främst genom målet att anpassa lagöverträdarna efter rådande normer och den teknokratiska hållningen blir tydlig genom samhällets krav på hårdare straff och att säkrare fängelsebyggnader prioriteras. De samhälliga strukturerna får således stort inflytande över verkställningen för de unga lagöverträdarna (Peterson, 2003; Estrada & Sarnecki, 2006). Ip5 problematiserar kring Kriminalvårdens ambivalens på samma sätt som Peterson (2003). Ställningstagandet att organisationen eftersträvar humanism samtidigt som samhällskydd prioriteras. Det visas av att Kriminalvården satsar brett på behandlingsinsatser vilket grundar sig i tanken om samhällskydd och rättvisetänkande, samtidigt som rehabiliteringstanken som straffgrund inte ses som legitim (Pettersson, 2003). Kritiken som ip5 har gällande den systematiska registreringen av klienternas person, går väl i linje med den filosofiska kritiken gällande etik och integritet i begreppet moraliska agenter. Vinningen av registreringen förmodas ligga i utgångspunkten av "What works", dock tar inte mina källor explicit upp några etiska ställningstaganden gällande detta (Bülow, 2014).

8. Slutsats

Syftet med denna rapport var att konkretisera hur de humanistiska förhållningssätten praktiseras i kriminalvårdsarbetet gällande unga lagöverträdare och vilka hinder som eventuellt föreligger för att uppnå dem. Frågeställningen har sedan brutits ner i fyra teman; människosyn, etik, integritet och behandling. Dessa har valts eftersom de humanistiska förhållningssätten bäst kunnat åskådliggöras genom dessa perspektiv. Resultat- och analysdel vittnar om att det går att urskilja humanistiska förhållningssätt, såväl som hinder mot den humanistiska grundtanken inom vart och ett av dessa teman.

De humanistiska inslagen visas genom de etiska riktlinjer som personalen har att förhålla sig till och som tydligt framkommer i intervjuerna. Det rör sig om samtalsmetodiken MI, som har humanistiskt motiverade mål där utgångspunkten är klientcentrering. Ett viktigt förhållningssätt är att inte påtvinga de unga klienterna processen. Detta förhållningssätt utgår ifrån autonomiprincipen, där ungdomarna ses som rationella varelser som bara kan genomgå en förändringsprocess om de själva känner behov av det. Dessa förhållningar stämmer in på humanistisk människosyn. Många av de uppräknade åtgärderna som appliceras på unga klienter visar på en mer utpräglad humanistisk människosyn i förhållande till de äldre målgrupperna. Åtgärderna verkar mer anpassade till den enskilde unges klientens behov och inte i lika stor utsträckning till systemets. Grundsynen att individen är manipulerbar och kan förändras genom upplysning och insikt står i kontrast till humanistisk förhållning. Utifrån humanismen kan människan inte delas upp och bedömas utifrån olika delar. Här uppstår en motsättning då ambitionen ligger i att förändra de beteenden och attityder som anses vara skadliga. Den byråkratiska uppbyggnaden kommer också i konflikt med den humanistiska människosynen. Klienterna blir en del av ett uppsatt system där de får förhålla sig till de regler som gäller. De åtaganden som berör brottsbekämpning och effektivisering, alltså områden som är väsentliga inom organisationen, är mer systemorienterade och verkar utgå ifrån byråkratiska och objektifierade perspektiv.

Etikens inflytande över det humanistiska förhållningssättet består av två delar. Det är dels hur de etiska reglerna som organisationen står för implementeras hos personalen och dels hur den enskilde kriminalvårdsarbetaren tar del av etikarbetets premisser och applicerar dem i praktiken i mötet med de unga klienterna. Kriminalvårdsarbetarens applicering av organisationens förhållningssätt till värdegrund och etik är grundläggande. Etikarbetet lyfter fram humanistiska insikter. Personalen får öva på att använda sitt förnuft i etiska frågor och kan öva på att argumentera för olika etiska överväganden. Dock framkommer att etikarbetet är skört och motsättningarna till humanistisk etik tycks uppvisas främst i det vardagliga arbetet, något som är svårt att undersöka på ett tillförlitligt sätt. Visionen "Bättre ut" ska fungera som styrmedel. Etikens motsättningar tas aldrig upp i denna vision. Om visionen då realiseras genom etiken, kan den inte förväntas fungera som styrmedel. Om den inte också problematiserar etikens motsättningar och uttrycker de förhållningssätt som krävs för att lösa dessa motsättningar. Det finns en tydlig koppling mellan dessa motsättningar och den konflikt mellan objekt- och subjektperspektiv som hävas av tidigare forskning.

Integritet är grundläggande inom humanismen. Intervjupersonerna beskriver att de värnar om klienternas integritet genom förhållningssätt till små detaljer i det vardagliga arbetet och att det är faktorer som respekt och tillit som är vägledande principer. Personalen eftersträvar också att minimera integritetskränkningar genom att tillåta klienten utrymme och att få vara styrande i sin egen process. Arbetet inom kriminalvårdsarbetet är i sak integritetskränkande. De ungas integritet är utsatt då de har små möjligheter till självbestämmande och deras möjlighet till upplevt anonymitet är begränsad. Inte minst p.g.a. det rika informationsflöde som Kriminalvården har över deras person och bakgrund.

Den behandling som appliceras inom Kriminalvården bygger främst på KBT, vilket utgår ifrån grundläggande humanistiska värden. Klienten ses som sitt eget mål och det är denne själv som ska styra i sin behandling. Det bygger också på ett ansvarstagande, där klienten får känna att denne själv ansvarar för sin förändringsprocess och att denna förändring bygger på klientens egen vilja. Målsättningen att genom behandling förändra individer till att passa in i samhälliga normer står i konflikt till grundläggande humanistiska förhållningar. Behandlingsprogrammen utvecklas och upprätthålls utifrån forskningsbaserade antaganden och utgår ifrån kvantifierande mallar, tekniker och förhållningssätt som ska appliceras på en grupp människor och utgår således inte från humanismens subjektsperspektiv.

9. Avslutande diskussion

Det humana fångelset är egentligen en motsägelsefull utopi eftersom utgångspunkten för humanismen är människans frihet. Vi bör istället tala om mer eller mindre humana förhållanden och hur dessa framgår av de explicita förhållningssätten till humanism. Kriminalvårdsdebatten av idag problematiserar inte över de konflikter och kompromisser som uppstår av kriminalvårdens humanisering och det återspeglas även i avsaknaden av detta i Kriminalvårdens egen värdegrund och vision. Som en av respondenterna i denna undersökning uttryckte det kan Kriminalvården delas upp i två distinkta kroppar. En som står för statisk säkerhet och en som står för dynamisk säkerhet. Kanske huserar den humanistiska kriminalvården inom den kropp som skapar den dynamiska säkerheten, och kanske begränsas den av den kropp som skapar den statiska säkerheten. Det är här konflikter uppstår och det är här kompromisserna måste ske. Behandling i kriminalvård dominerade ämnesområdet under 1900-talet fram tills idag. De naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga skolorna har gjort otaliga bidrag och behandlingsperspektivet är därför högt utvecklad i den pågående vetenskapliga diskursen i ämnet kriminalvård. Den humanistiska kritiken av kriminalvårdsarbete är ifrågasättande på en helt annan, grundläggande filosofisk nivå. Begrepp som människosyn, etik och integritet är abstrakta och svåra att mäta. Det är därför en utmaning att både kritisera utifrån dessa premisser liksom att bemöta kritik utifrån dessa premisser. Kritiken är dock mycket viktig för att föra vetenskapen om kriminalvård baserad på humanistiska ideologier framåt. Rapporten utgår ifrån Kriminalvården som myndighet och det arbete som bedrivs inom den. En viktig kritik i denna rapport har varit att konflikterna inom en human kriminalvård inte belyses tillräckligt. Ett intressant tema för uppföljningsstudie hade därför varit att ta fram underlag för att konkretisera och hantera dessa konflikter.

10. Referenser

Böcker och artiklar

Alvesson, M., & Skoldberg, K. (2008). "*Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*". Studentlitteratur, Lund.

Andersson, R (2007) "*Förtjänt att styra*" i Tham, Henrik (2007) "*Brott i välfärden. Om brottslighet, utsatthet och Kriminalpolitik*". Kriminologiska institutionen Stockholms universitet, Stockholm.

Andrew, D.A. & Bonta, J. (2010). "*The psychology of criminal conduct*". New Providence, NJ: Matthew Bender & Company

Aspers, P (2007) "*Etnografiska metoder*". Liber, Malmö.

Asplund, J (1987) "*Det sociala livets elementära former*". Bokförlaget Korpen, Göteborg

Birkler, J (2007). "*Filosofi och omvårdnad: etik och människosyn*". Stockholm, Liber.

Bryman, Alan (2006) "*Integrating quantitative and qualitative research: how is it done?* Qualitative Research, vol. 6(1): 97-113

Bülow, W (2014) "*Treating Inmates as Moral Agents: A Defence of the Right to Privacy in Prison*". Criminal Justice Ethics. Vol33, No 1, 1-20.

Christie, N (1982) "*Pinans gränser*". AWE/Geber, Stockholm.

Dahl, A M (2006) "*Mennskesyn og verdigrunnlag i kriminalomsorgen*" I Larsen, E "*Fengslet somendringsarena*". KRUS Håndbok 3/2006, Oslo

Ekbo, T, Engström, G & Göransson, B (1999) "*Brott, straff och Kriminalvård*". Natur och Kultur, Borås.

Esaiasson, P, Gilljam, M, Oscarsson, H & Wängnerud, L (2012). "*Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*". Norstedts juridik, Stockholm.

Falls-Corbitt, M (1989) "*Privacy in Prison: a Moral Evaluation in Freedom, Equality, and Social change*". Peden, Creighton (ed.), Studies in social and Political Theory, pp. 312-323.

Gibbs, I & Sinclair, I (1998) "*Private and local authority children's homes: a comparison*". Journal of Adolescence. Volume 21, pp 517-527.

Goffman, E (1983) *“Totala institutioner - fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor”*. Rabén och Sjögren, Stockholm

Goulding, C (2002) *“Grounded Theory: A Practical Guide for Management, Business and Market Researchers”*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.

Hammerlin, Y (2006) *“Kriminalomsorg- samfunnsmessig differensiering og fangesyn”* I Larsen, E *“Fengslet somendringsarena”*. KRUS Håndbok 3/2006, Oslo

Hammerlin, Y (2008b) *“Om fangebehandling, fange - og menneskesyn i norsk kriminalomsorg I anstalt 1970-2007”*. Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Oslo.

Hammerlin, Y & Larsen, E (1997) *“Menneskesyn i teorier om mennesket”* Ad Notam Gyldendal, Oslo.

Heberlein, A (2014) *“Etik: människan, moral, mening: en introduktion”*. Albert Bonniers Förlag. Bokwell, Finland.

Hjalmarson, J (1989) *“Humanitet i kriminalvården”* i Frank, H G *“Kriminalitet och frihet”*. Verdandi förlag, Stockholm.

Jareborg, N & Zila, J (2008) *“Straffrättens påföljdslära”*. Norstedts Juridik, Stockholm.

Krantz, L (2012) *“Behandlingsprogram i svensk kriminalvård – en 15-årig historia”* i Hammerlin, Y & Johnsen, B (red) *“Festskrift til Inger Marie Fridhov”*. Kriminalomsorgens utdannings senter KRUS, Oslo.

Lenke, L (2009) *“Strafftänkande, nyklassicism och human rights - ideologin”* i von Hofer, H (red.), *“Leif Lenke in memoriam”*. Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, Stockholm

Lippke, R (2007) *“Rethinking Imprisonment”*. Oxford monographs on criminal law and justice, Oxford.

Lippke, R (2013) *“Justifying the proof structure of criminals trails”*. The international journal of evidence & proof. Vol. 17 323-346.

Mathiesen, T (1987) *“Kan fängelset försvaras?”*. Bokförlaget Korpen, Göteborg.

Nordlöf, K (1991) *“Straffrättens processer för unga lagöverträdare”*. Nordstedts Juridikförlag, Stockholm.

Nilsson, R (2013) *“From Learning to Labour to Learning to Self-Control: The Paradigmatic Change in Swedish Prison Policy”*. Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, 14:sup1, 24-45.

Nilsson, R (2013b) *“Från cellfängelse till beteendeterapi: fängelse, kriminalpolitik och vetande 1930-1980”*. Égalité, Malmö.

Nilsson, R (2003) *“The Swedish Prison System in Historical Perspective: a Story of Successful Failure?”* Journal of Scandinavian Studies in Criminology & Crime Prevention, Volume 4, Issue 1, pp. 1 – 20.

Orlenius, K. (2001) *“Värdegrunden – finns den?”*. Liber AB, Stockholm.

Payne, M (2002) *“Modern teoribildning i socialt arbete”*. Natur och kultur, Stockholm.

Persson, GW L (1979) *“Målsättning, logik, medel och effektivitet inom det kriminalpolitiska systemet”* i Bondeson, U (red), *“Rationalitet I rättssystemet”*. Liber Förlag, Stockholm.

Sahlin, I (2002) *“Sociala problem som verksamhetskonstruktioner”* I Meeuwisse, A & Swärd, H *“Perspektiv på sociala problem”*. Natur och kultur, Stockholm.

Stattin, H & Andershed (2002) *“Psykologiska och biologiska faktorer - betydelse för utveckling av sociala anpassningsproblem”* i Meeuwisse, A & Swärd, H *“Perspektiv på sociala problem”*. Natur och kultur, Stockholm.

Repstad, P (2007) *“Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap”*. Studentlitteratur AB, Lund.

Rubak S, Sandbaek A, Lauritzen T & Christensen B (2005). *“Motivational interviewing: a systematic review and meta-analysis”*. British journal of General practice. Nr 55, 305-312.

Pratt, J (2008) *“Scandinavian Exceptionalism in the Era of Penal Excess”*. The Nature and Roots of Scandinavian Exceptionalism. British Journal of Criminology 48: 119-137.

Sarnecki, J & Estrada, F (2006) *“Keeping the balance between humanism and penal punitivism: Recent trends in juvenile delinquency and juvenile justice in Sweden”* i Junger-Tas, J & Decker, Scott H. *“International handbook of juvenile justice”*. Springer, New York.

Sarnecki, J (1994) *“Recent Swedish research into reactions to juvenile crime”*. The Leagal studies forum. Vol 18, 299-323.

Tham, H (1989) *“Från KRUM till inkapacitering”* i Frank, H G *“Kriminalitet och frihet”*. Verdandi förlag, Stockholm.

Tomkins, S. S. (1964). *“Polarity scale”*. Springer, New York.

Trollestad, C (2000) *"Etik & Organisationskulturer. Att skapa en gemensam värdegrund"*. Svenska Förlaget, Falun.

Trost, J (2007) *"Kvalitativa intervjuer"*. Studentlitteratur, Pozkal.

Von Hofer (1989) *"Brottsutveckling och kriminalpolitik under 80-talet"* i Frank, H G *"Kriminalitet och frihet"*. Verdandi förlag, Stockholm.

Webster-Stratton, C (1990). *"Long-term follow-up of families with young conduct-problem children: From preschool to grade school"*. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 19, 144–149.

Yang, S-M & J C. Hinkle (2012) *"Issues in Survey Design: Using Surveys of Victimization and Fear of Crime as Examples"*. I Lior Gideon (red) *"Handbook of Survey Methodology for the Social Sciences"*. Springer-Verlag, New York.

Rapporter och dokument

Barajas J, Wallering Fall, U & Oldfelt, G (2009) *"Uppföljning av Kriminalvårdens värdegrunds- och etikarbete"*. Kriminalvårdens controllerfunktion, Norrköping.

Bülow, W, Hansson, S O, Tännsjö, T & Lynoe *"Straff och personlig integritet"*. Kriminalvården, Norrköping

Eriksson, A (2012) *"Särbehandlingar av lagöverträdare 18-20 år. En kunskaps sammanställning"*. Brottsförebyggande rådet, Stockholm.

Hammerlin, Y (2008a) *"Om straffeinstitusjon og fengsel"* Forelesningsoppgave, 17.6 2008-06-04.

Hammerlin, Y (2010) *"Å bryte livet I fengsel"*. Suicidologi, Årg 15, nr2.

HK/U/CSB (2013) *"Återfallsförebyggande åtgärder för unga"*. Kriminalvården, Norrköping.

Kriminalvården (okänt år a) *"Arbetshäfte för Etikarbete i Kriminalvården"*. Kriminalvården, Norrköping

Kriminalvården (okänt år b) *"VSP - What works"*. Kriminalvården, Norrköping

Kriminalvården, 2014 *"Kriminalvårdens budgetunderlag 2015"*. Kriminalvårdens Digitaltryck, Norrköping.

Nordén, E, Fors, A & Damsten, M (2013) *"Utvärdering av Krami för brottsdömda i Kriminalvården"*. Kriminalvården, Norrköping.

Nylén, L (2007): *"Bättre ut. Kriminalvårdens vision och värdegrund"*. Kriminalvården, Norrköping.

Petersson, K (2003) "*Fängelse och den liberala fantasin. En studie om rekonstruktionen av det moraliska subjektet inom svensk kriminalvård*". Kriminalvårdsstyrelsens reprocentral, Norrköping.

Utvecklingsenheten CSB (2013) "*Risk- behov och mottaglighetsprinciperna Fördjupningsmaterial*". Kriminalvården, Norrköping.

Wallengren, Å (2013a) "*Unga I kriminalvård. Kriminalvårdens insatser för tiden 2014-2016*". Kriminalvården, Norrköping.

Wallengren, Å (2013b) "*Klientuppdrag för Kriminalvårdens arbete med unga i häkte, anstalt och frivård*". Kriminalvården, Norrköping.

Wallengren, Å (2013c) "*Unga I anstalt*". Kriminalvården, Norrköping.